

NAŠ EUHARISTIJSKI GOVOR

Antun BENVIN

UVOD¹

Crkva je uvijek euharistiju „činila“ – ako išta, to vršenje Gospodnje večere u tokovima vjekovnog predanja kršćana bilo je trajno opetovano događanje, sve do danas – i, uzvratno, euharistija je „činila“ Crkvu,² okupljajući je i držeći na okupu, uvjetujući pritom doživljavanje i pojmovno, kao i govorno, izražavanje nje same (to jest euharistije i Crkve). Euharistija se, naime, uvijek događala uz određenu svijest vjere i (odgovarajuću) živu riječ. Odiskona, pored znakovite radnje (jer je znakovite prirode) euharistiju prati i g o v o r, govor Božji (po Kristu) i govor ljudski.

1 ARNOLD, F. X.–FISCHER, B., *Die Messe in der Glaubensverkündigung*. Kerygmatische Fragen. Festschrift J. A. Jungmann zum 60. Geburtstag, Herder, Freiburg i. Br.²1953; HÄNNGI, A.–PAHL, I., *Præ eucharistica*. Textus e variis liturgiis antiquioribus selecti (Spicilegium Friburgense, 2), Fribourg /Suisse 1968.; AUDET, J.–P., *Genre littéraire et formes cultuelles de l'eucharistie*. „Nova et vetera“, u: *Ephemerides liturgicæ* 80, 1966, 353–385; AUER, J., *Das Mysterium der Eucharistie*, u: *Kleine katholische Dogmatik*, Band VI: *Allgemeine Sakramentenlehre und das Mysterium der Eucharistie*, Pustet, Regensburg 1970. (tal. izdanje: *Il mistero dell. – eucaristia*, Cittadella, Assisi 1972, a cura di C. Molari); BETZ, J., *Eucharistie als zentrales Mysterium*, u: *Mysterium salutis* IV/2, Benziger, Einsiedeln 1973, 184–313 (bibliografija); ISTI, *Eucharistie in der Schrift und Patristik*, u: *Handbuch der Dogmengeschichte* IV, 4a, Herder, Freiburg i. Br., 1979.; BOUYER, L., *L'eucharistie*. Théologie et spiritualité de la prière eucharistique, Desclée, Tournai 1966.; DE BACIOCCHI, J., *L'eucharistie* (Le Mystère chrétien. Théologie sacramentaire), Desclée, Tournai 1964.; GAMBER, K., *Liturgie übermorgen*. Gëdanken über die Geschichte und Zukunft des Gottesdienstes, Herder, Freiburg i.Br., 1966.; GERKEN A., *Teologia dell'eucaristia*, Edizioni Paoline 1977 (Teologia 14; naslov njemačkog izvornika: *Theologie der Eucharistie*, Kosel, München 1973.); JEREMIAS, J., *Die Abendmahlsworte Jesu*, Göttingen 1967.; JUNGSMANN, J. A., *Missarum sollemnia*, I–II, Herder, Wien 1948.; ISTI, *Messe im Gottesvolk*. Ein nachkonziliarer Durchblick durch Missarum sollemnia, Herder, Freiburg i.Br., 1970.; LENTNER, L., *Volkssprache und Sakralsprache*, Geschichte einer Lebensfrage bis zum Ende des Konzils von Trient (Wiener Beiträge zur Theologie 5), Herder, Wien 1964.; MALDONADO, L., *Euharistijska molitva*, u: PASTORALNA TEOLOGIJA LITURGIJSKIH SLAVLJA, izdao J. Gelineau sa suradnicima (Volumina theologica 4) KS, Zagreb 1973, 404–431; NEUNHEUSER, B., *Eucharistie im Mittelalter und Neuzeit*, u: *Handbuch der Dogmengeschichte* IV, 4b, Herder, Freiburg i.Br., 1963.; SCHMIDT, H.A.P., *Introductio in liturgiam occidentalem*,

Sintetička rečenica kojom počinju Djela apostolska, pozivajući se na sadržaj prethodnog (tj. trećega, Lukina) evanđelja, obuhvaća sav Isusov zemaljski program glagolima 'činiti' i 'učiti' (ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν) (Dj 1,1). Božje objavljenje koje kroz Isusov nastup na zemlji zahvaća ljude struji stalno kroz njegova 'djela' i 'riječi', kroz 'čin' (*ergon*) i 'govor' (*logos*).³

Od toga nije izuzeta euharistija Crkve, kao Kristov preizvrstan spomen—čin i aktualna riječ: ona je, kako vele neki noviji bogoslovi (npr. K. Rahner), „najviši stupanj oživotvorenja Božje riječi u Crkvi“. Ako u nizu rasprava uzimamo u razmatranje euharistijsku tajnu prvenstveno kao 'č i n' (što je upravo tema XXI, teološko-pastoralnog tjedna za svećenike u Zagrebu 1981.), korisno je i logično pitati se: Što se pritom govori? Koji naš govor prati euharistiju? Kakav je taj govor danas, u nas i po svijetu, na katoličkoj i ekumenskoj razini? Kakav je bio ranije? Što se s njime događa a što ne događa? Ili, što se događalo i kako? Gdje su mu pogoci a gdje slabije strane, možda promašaji i propusti? Gdje vrline a gdje nedorečenja (nije moguće da ih nema kad ih sve ljudsko ima)? Tko je za taj govor odgovoran? Prema čemu se ugoduje i mjeri? Što zapravo hoće (faktički) a što bi trebalo da hoće (kad teži za idealom)? I tako redom.

Euharistija je 'čin' Crkve, sabrane u Isusovo ime i spomen, što znači da to što ona jest nije neko puko zbivanje, nego ljudska, udružena, solidarna i svjestita radnja koju upravo riječ ili govor vjere čini onim što jest.⁴ Parafrazirajući znamenite Augustinove riječi o krštenju, može se i ovdje kazati: Oduzmi kruh i nema euharistije; oduzmi riječ i nema euharistije,⁵ ili one druge, možda još poznatije: Oduzmi

Herder, Romae (edit. phototyp.) 1962.; SCHILLEBEECKX, E., *Offenbarung und Theologie* (Gesammelte Schriften 1), M. Grünewald, Mainz 1965.; SOLANO, J., *Textos eucarísticos primitivos*, Edición bilingüe, I—II, (B.A.C. 88 i 118), Madrid 1952—1954.; ŠAGI BUNIĆ, T., *Duh i temeljne linije upute »Euharistijski misterij«*, u: SVETA KONGREGACIJA OBREDA, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija* (Dokumenti 5), KS, Zagreb 1967, 45—58; ISTI, *Misni kanon kao književna vrsta*, u: Bogoslovska smotra 38, 1968, 83—100; ŠEPER, kard. F., *Današnji čovjek i euharistija*, u: Svetsi KS 1, 1967, 22—26; ŠETKA, J., *Hrvatska kršćanska terminologija* (Knjižnica Marije 10) Split² 1976; THURIAN, M., *L'eucaristia, Memoriale del Signore, sacrificio di azione di grazia e d'intecessione*, A.V.E. Roma² 1979.; DE WATTEVILLE, J., *Le sacrifice dans les textes eucharistiques des premiers siècles* (Bibliothèque théologique), Neuchâtel/Suisse 1966.; ZAGORAC, V., *Stari tekstovi u novoj liturgiji*, u: Svetsi-Communio, KS 25—26, 1975, 65—73; LITURGIA EUCARISTICA. Teologia, storia e pastorale (Quaderno di Rivista liturgica 5), Elle Di Ci, Torino—Leumann 1967; V EDINOSTI, Ekumenski zbornik 1974. Kraljevstvo Božje (XXIX), Ljubljana-Maribor 1974.; LA DOCTRINE DES DOUZE APOTRES (DIDACHÉ). Introduction, texte, traduction, notes, appendices et index par RORDORF, W.-TUILIÉR, A. (Sources chrétiennes 248), Ed. du Cerf, Paris 1978.

2 IVAN PAVAO II, *Coenae Dominicae* (1980), 4; RH (1979), 20; usp. LG 11.

3 Učenje Drugog vatikanskog sabora u tom pogledu veli: „Rasporedaj objave (revelationis oeconomia) ostvaruje se *djelima i riječima* (gestis verbisque) iznutra među sobom povezanima, tako da 'djela' koja je Bog u povijesti spasenja izveo pokazuju i potkrepljuju nauku i stvari što ih 'riječi' označuju, a 'riječi' proglašuju 'čine' i osvjetljuju otajstvo u njima sadržano" (DV 2).

4 Taj euharistijski govor je zapravo nastavak onog 'učiti' iz DJ 1,1 dotično Lk 1,2 ('biti očevidac i sluga riječi'): usp. Iv 6,51.63.; „Tijelo ne koristi ništa. Riječi moje duh su i život”.

5 AUGUSTIN, *In Io* 15,4; PL 35, 1512.

riječ, i što je kruh nego kruh, a što je vino nego vino? Tvarima pridolazi riječ i nastaje tajna.⁶

Možemo također pitati: koji je euharistijski govor *n* a *š*? *Naš* euharistijski govor jest i onaj za kršćane iskonski, što ga dosta – reći ćemo – škrto zapisana čitamo u evanđelju i drugim apostolskim bilješkama; naš je govor i onaj vjekovni koji je zvučio ušima prošlog naraštaja, kao i ovaj sadašnji, na usnama našim i cijele Crkve. U dugovjekoj tradiciji Crkve, od 'lomljenja kruha' (Dj 2,42) ili 'večere Gospodnje' (1 Kor 11,20) za 'stolom njegovim' (usp. 1 Kor 10,21) – kako su o euharistiji govorile prve kršćanske zajednice – pa sve do najnovijih izraza, službenih i najslužbenijih, za koje se založio i sveukupan autoritet Crkve, i do onih najobičnijih i svakodnevnih, ovih na našim ustima (kad npr. velimo 'misa' i 'misiti', 'pričest' i 'pričestiti', ili 'klanjanje', 'klečanje', 'svetotajstvo', 'presveto', 'presveti oltarski sakrament', ili pak 'pretvorba', 'transspuncijacija', 'nekrvna žrtva Novog zavjeta' i tako dalje) – u toj golemoj predaji ima mjesta za premnogo toga, što zacijelo iznosi građu za čitavu disertaciju. Toj prouci ne bi nedostajalo vrela: sakramentara, misala, lekcionara, bogoslužbenika, molitvenika, pjesmarica, kantuala, antifonara, homilijara, katekizama, enhiridiona, zbirki službenih tekstova, dokumenata i kanona, učenih znanstvenih rasprava, članaka i knjiga, novina, časopisa sve do tiska široka raspona, književnosti, poezije, glazbe... Područje nedogledno.

Značajka našeg euharistijskog govora jest *višeslojnost*. U nastavku ćemo ga, bar letimično, razmotriti u trostrukom (povijesnom) koraku:

1. kao govor na izvoru (u Novom zavjetu)
2. kao govor vjekova prije nas (u predanju Crkve)
3. kao naš govor danas.

1. NAŠ EUHARISTIJSKI GOVOR NA IZVORU

Ako euharistijski govor tražimo u početku, rekoh da ga vidimo na crti Isusove 'riječi'.⁷ No, Isus nije govorio samo novost(i); govor mu je bio u nastavku živog učenja u krilu njegova naroda u doba kad je živio. Isus se uključuje u vjersko predanje židovske zajednice, čemu je srce bio 'Zakon i proroci'.⁸ Euharistijski je govor stoga u svom izvoru biblijski, što znači i novozavjetni i starozavjetni. Kao praktičanski pojav, euharistija je nikla u Novom zavjetu, ili se rodila kad se rađao i on, ali je sva ukorijena u starozavjetnoj izraelskoj predaji. Stoga je naš euharistijski govor od početaka prožet biblijskim rječnikom. To je govor biblijske teologije i književnosti. Isus ga je svojim zahvatom i osobnim utjecajem inovirao, davši mu nove i drugačije tonove, preljeve i sadržaje, a novozavjetni vjerovjesnici i teolozi dalje ga razvili i opečatili. Liturgija Novog zavjeta, međutim, nije jednostavna li-

6 AUGUSTIN, *In Io* 80,3: PL 35, 1840 („Detrahe verbum et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum”).

7 O novozavjetnoj teologiji euharistije: J. BETZ, *Eucharistie in der Schrift und Patristik*, 1–23 (literatura); M. THURIAN, *n. dj.*

8 Aluzija i navoda Starog zavjeta ima u Novom zavjetu mnogo: npr. Mt 1,23; 2,6.15.18; 3,3.17 itd.; napose Iv 5,39.46–47 i Lk 24,27.44–45! Uostalom jedina knjiga koju su kao 'Bibliju' Isus i prvi učenici imali u rukama bila je samo zbirka Starog zavjeta.

turgija Staroga, tako ni euharistijski govor Crkve nije jednostavno govor židovske zajednice; ali istina je da se naš euharistijski govor može razumjeti *samo* polazeći od starozavjetnog molitvenog, bogoslužnog i općenito vjerskog konteksta.

Dosta se podsjetiti govora euharistijskog obećanja u Iv 6, gdje se Isus predstavlja Židovima kao 'kruh života', nudeći za hranu svoje 'tijelo/meso' (*σᾶρξ*) i za piće svoju 'krv' (*αἷμα*); on je „kruh za život svijeta” – sve tvrdnje koje nije moguće adekvatno shvatiti na temelju zdrave pameti, bez priziva na teologiju Starog zavjeta, na koju se Isus tu izrijeком i poziva (Iv 6,31ss,49ss: Ps 78/77, 24; Izl 16,4. 13–15; Iv 45; Iz 54,13).

Možemo se međutim, najkraće, zadržati na onim rečenicama koje će se s vremenom prozvati 'riječi ustanovljenja' (*verba institutionis*).⁹

a) Bitna euharistijska riječ, kao zgusnuti govor, uvedena je glagolskim parom '(pre)dati'- 'primiti' (uzeti): uz 'blagoslov', dakle, kao zahvalni govor Bogu (*berakah*), dok '(pre)daje' kruh i vino (Mt 26,26 par; za razne teološke implikacije: usp. Iv 3,16; Gal 1,4; Tit 2,14; 1 Tim 2,6), Isus veli: „Uzмите...” ili (možda bolje): „Primitite” (*λάβετε*).¹⁰ Posrijedi je čin 'predanja' i 'primanja', djelo autentične tradicije, u neku ruku vrlo čitave tradicije Crkve; na tome dalje Apostol u klasičnom uvodu gradi izvješća o euharistiji, gdje nije krivo misliti da odjekuje njegov osobni euharistijski govor s nekoga sastanka: „Ja primih od Gospodina što i predah vama: Gospodin Isus one noći kad bijaše predan (ili: kad se predavaše), primi kruh...” (1 Kor 11,23; za elemente 'preda(va)nja' usp. 1 Kor 15,1.3ss).¹¹

b) Govor o „tijelu koje se predaje za vas” (Lk 22,19; 1 Kor 11,24) i „krvi saveza koja se prolijeva za mnoge (za vas)” (Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,20; 1 Kor 11,25) u svojoj bremenitosti nastavak je govora savezničke, žrtvene i soteriološke svijesti Starog zavjeta (Izl 24,8; Zah 9,11; Jr 31,31ss; Iz 53,4–5. 12 kao i na crti daljnjeg novozavjetnog govora: npr. Heb 9,20). Isusov govor nad jelom i pićem, nad obrednim kruhom i čašom vina, otvara tu nova obzorja, obzorja definitivnog poretka ('kraljevstva' i 'savezništva' Boga i ljudi).

c) Od liturgijskih riječi u strogom smislu prijedimo sad na rečenicu koju neki, po obliku i smislu, uzimaju da je zapravo izvorna „rubrika”: „To činite meni na spomen” (To činite kao moj spomen-čin: *Τὸ ὄντο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀναμνησιν*) (Lk 22,19; 1 Kor 11,24.25).¹² Tu je opet stožer razumijevanju židovski liturgijsko-tradicijski pojam 'spomena' (*zikkaron*): 'spomen'-čin, spomen-djelo, spomen-slavlje, činjenični memorijal... spomen-govor. Drugačije shvaćanje u opasnosti je

9 O riječima ustanovljenja: J. JEREMIAS, n. dj. J. BETZ, *Eucharistie in der Schrift und Patristik*, 1–14 (literatura).

10 Isti glagol dolazi u Iv 20,22 (*λάβετε τὸ πνεῦμα ἁγίου*), što se redovito prevodi: „Primitite Duha Svetoga” (usp. još Dj 1,8; 2,38; 8,15ss; 10,47; 19,2; Mt 10,8). I prvi slavenski prijevodi preicali su Isusovu riječ za stolom: 'primete', kako je do danas ostalo u našim glagoljskim priručnicima: usp. njanoviji *CIN MISI s izbranimi misami*, Zagreb, KS, 1980, 26ss; a za Evanđelje: J. VRANA, *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar* (SANU, Posebna izdanja, knj. 584), Beograd 1975, 121 (za Mt 26,26) i 134 (za Mk 14,22).

11 J. JEREMIAS, n. dj. 95–99. 102ss; J. BETZ, *Eucharistie als zentrales Mysterium*, u: *Mysterium salutis* 4/2, 1973, 188–189.

12 M. THURIAN, n. dj. 24ss; L. BOUYER, n. dj. 106–108; N. DAHL, *Anemnesis, mémoire et commémoration dans le christianisme primitif*, u: *Studia theologica*, Lund 1948, 69ss.

da klizne u subjektivno, prema nekom pukom 'sjećanju', 'uspomeni' i slično, što se tijekom vremena usudno i događalo.

d) Korisno je još upozoriti na teološko obrazloženje te „rubrike” u Pavla: „Kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju *navješćujete* (*καταγγελετε*) dok on ne dode” (1 Kor 11,26):¹³ sakramentalno blagovanje i pijenje ('pričest', sa svime što joj prethodi) čin je kojim se stvarno, a najjasnije govorom, riječju, ispovijeda, proglašuje, navješćuje Kristova konačna sudbina ('smrt'), koja je bila i 'žrtva' i 'pasha' (usp. 1 Kor 5,7).¹⁴

Možemo, međutim, samo dočaravati sebi kako su tekli euharistijski sastanci u prvo apostolsko vrijeme. U pravilu su se održavali po kućama (*κατ' οἶκον*), jer službena mjesta, hramove i sinagoge, nisu iz razumljivih razloga mogli koristiti za to. Možemo samo nagađati kojim su govorom pratili pojedino 'lomljenje kruha'. Na temelju Dj 2,46 znamo da se to vršilo po kućama, čemu podatak iz Dj 5,42 dodaje da se tu vršila i redovna vjerska pouka s blagovješćivanjem Isusa, tako da su upravo tu protivnici mogli dosta lako zaskočiti kršćane jer su bili na okupu (tako npr. Savao: Dj 8,3). U tom domaćem prostoru vršila se i zajednička molitva, kako znamo iz opisa Petrova tamnovanja i oslobođenja (Dj 12,5.12; usp. 4,23–31). Iz srodnog mjesta (Dj 20,7–12) saznajemo da se 'lomljenje kruha' nadovezivalo na vjerovjesnički (apostolski) govor, koji se u nedjelju znao „oduljiti do ponoći”, da bi se nastavio i dosta vremena poslije pričesti. Sudeći, recimo, po sažetku takvog govora, što prethodi 'lomljenju kruha' u kući dvojice učenika iz Emausa, mogli bismo reći da je tom euharistijskom govoru okosnicom bila kristološka anamneza (Lk 24,19–24. 26–27), utemeljena na starozavjetnim svjedočanstvima (24,27: „počevši od Mojsija i svih proroka... u svim Pismima...”; 24,44: „sve što je u Mojsijevu Zakonu, u prorocima i psalmima o meni napisano”). Ta anamnetička riječ, govor u obliku anamneze, s blagoslovnim i molitvenim ugodajem (*berakah* i *tefillah*), prijeći će naravnim tokom u tzv. euharistijske molitve (*anafore*), kojima je to još i danas središnji dio (usp. u Rimskom misalu one novije, napose II i IV).¹⁵ U tome, kao i u drugim temama i crtama, euharistijska je molitva prve Crkve prava baštinitica starozavjetnog predanja.¹⁶

Podsjetivši na mišljenje pokojnoga milanskog kardinala I. Schustera OSB (+ 1954), iz djela *Liber sacramentorum*, da je naime Krist u židovskom psaltiru u neku ruku našao dobro pripravljen svećenički priručnik iz kojeg mu nije bilo teško izgovoriti liturgiju vlastite žrtve, bogoslov Louis Bouyer dodaje kako bi bilo ispravnije to isto reći o židovskoj liturgiji općenito i njenim blagoslovnim molit-

13 Glagol *καταγγελετε* uključuje prvenstveno misao na *govorno* navješćivanje, i to najprije Bogu, ne toliko ljudima i svijetu: Crkva teži za tim da Bog „uzme na znanje” što je za nju Isus izvršio i u skladu s time da djeluje: L. BOUYER, *n. dj.* 108; J. BETZ, *Eucharistie in der Schrift und Patristik* 19, pozivajući se na zaključke rada: G. DELLING, *Das Abendmahls geschehen nach Paulus*, u: *Kerygma und Dogma* 10, 1964, 61–77; ISTI, u: *Studien zum Neuen Testament und zum hellenistischen Judentum*, Göttingen 1970, 327.

14 J. JEREMIAS, *n. dj.* 100ss; 237ss; L. BOUYER, *n. dj.* 108–109.

15 L. LIGIER, *Dalla cena di Gesù all'anafora della Chiesa*, u: *Liturgia eucaristica*, Quaderno di Rivista liturgica 5, 1967, 16–58; B. KLEINMEYER, *n. dj.*

16 L. BOUYER, *n. dj.*; L. LIGIER (v. bilj. 15); J. J. AUDET, *n. čl.* 353–383.

vama (*berakah*) (koje zapravo samo razvijaju ono što se krije pod ovom psaltira) te nastavlja:

Kristove riječi odaju kako je njegovo vladanje hebrejskom Biblijom bilo bez premca, s nedostižnim smislom za ono čemu je on, i samo on, bio određen dati zadnju riječ. Isus nam se ukazuje pravim baštinikom sinagogalnog bogoštovlja. Može se reći kako je on bio određen da čitavom svijetu otkrije što je to bogoslužje sadržavalo u klici i omogući da se rascvjeta u njegovo bogoljublju.¹⁷

Iz tih letimičnih podataka, kao iz ugođaja Iv 6, možemo zaključiti da je povijest spasenja u širem smislu, i njeno vjerničko proživljavanje u krilu vjerne izraelske zajednice u užem smislu, bilo bitno nadahnuće euharistijskom govoru u doba pracrkve. Obnova liturgijske i crkvene svijesti zaslugom Drugoga vatikanskog sabora vratila je katoličkoj Crkvi smisao za to nepresušno vrelo euharistijskog nadahnuća i govora:

„Vjernici, slušajući Božju riječ, neka spoznaju da čudesne stvari koje se navješćuju dostižu vrhunac u pashalnom otajstvu, kojega se spomenčin (*memoriale*) sakramentalno svetkuje u misi. Na taj način, prihvaćajući Božju riječ i njome hranjeni, vjernici se u iskazivanju hvale (tj. u onome što je izvorno bila *berakah* ili *euharistia*: primjedba A. B.) uvode u plodno dioništvo otajstava spasenja.” (Uputa o štovanju euharistijskog misterija *Eucharisticum mysterium* Sv. zbora obreda 1967, br. 10)

Završavajući ovaj pregled, istaknimo još to kako su nam od prve Crkve za euharistiju predana svega dva-tri imena: 'lomljenje kruha' i 'večera Gospodnja' (dotično gozba za 'stolom Gospodnjim': 1 Kor 10,21), kojima je skupna značajka to što podvlače *dogadajnu* stranu sakramenta, tj. da se po euharistiji nešto događa, da se odvija neka radnja koja uključuje život i zajedničko drugovanje (usp. i Otk 3,20). To uvire u eklezijalno doživljavanje: „Budući da je kruh (koji lomimo) jedan, mi mnogi jedno smo (jedino) tijelo, jer smo svi pričesnici jednoga kruha” (1 Kor 10,17). Euharistijsko tijelo pod prilikama kruha (slično s drugim naglascima vrijedi za vino) u službi je stvaranja životnog 'Tijela' – Crkve.¹⁸

2. NAŠ EUHARISTIJSKI GOVOR KROZ VJEKOVE

O razmišljanju nad vjerom i govorom o euharistiji u prvih kršćana imamo pisмено svjedočanstvo knjiga Novoga zavjeta. U svojoj sažetosti ono je jezgrovito, fundamentalno i normativno za daljnja vremena, a budući da je materijalno (u smislu 'objectum materiale' skolastičkog mišljenja) omeđeno, omogućuje detaljne studije i jasnije zaključke (iako ni tu nisu uvidi uvijek jednoznačni).¹⁹ Međutim za shvaćanje, doživljavanje i govor u kasnijim vjekovima problemi se množe i zapliću, kao što je s vodom rijeke kad jednom iz vrela poteče niz padine. Svako doba, svaki kršćanski naraštaj i sredina pokuša(va)li su euharistiju izraziti svojim izražajnim moćima u ovisnosti o iskustvu vjere i svijeta te stupnja vlastite kulture, duhovne i materijalne. Sve je to vrlo različito i mnogoliko. Crkva je u no-

17 L. BOUYER, *n. dj.* 95.

18 J. BETZ, *n. dj.* 19, bilj. 17.

19 J. JEREMIAS, *n. dj.* 9–82; L. BOUYER, *n. dj.* 95–109: nije još moguće sa sigurnošću utvrditi npr. je li Zadnja večera bila pashalna ili neka druga (obredna) večera (*habura*).

va vremena zalazila, istina, praćena jamstvom da će je Gospodnji „Duh uvoditi u svu istinu” (Iv 16,13), ali je taj Duh uvijek drugačije doživljavan jer „quidquid recipitur per modum recipientis recipitur” – svako je doba imalo svoje iskustvo, svaka kultura svoje, svaki zemljovidni dio svijeta opet svoje, u mnogome nesvedivo na iskustvo drugih. Povijest Crkve, kako znamo, nije uvijek tekla ravno – kako uostalom ne teku ni rijeke – nego je nailazila na zaokrete, mućne lomove i padove. Znala je za napredak i nova osvajanja, ali i za sustajanje i zamor. To je sve imalo odraza na njenu svijest, na njena gledišta i rješenja.

Euharistijski govor Crkve ima stoga svoju povijest, sukladnu s poviješću hoda Kristove zajednice na zemlji od apostolskih do naših dana. Govor je u vršenju Kristove posljednje želje stalno pratio Crkvu: od Duhova nije bilo tjedna a da se u krilu nekoga kršćanskog skupa nije vršila euharistija. I ne samo to: određeni govor nije euharistijsko događanje pratio tek izvanjski, nego je govorena riječ na ustima bila odrazom unutrašnje riječi (*verbum mentis*) – iskaz vjere, izjava svijesti vjere, riječ vlastitog identiteta. Tim govorom euharistijski čin biva zahvala, priznanje, zadivljeno veličanje Boga i njegovih djela (euharistija na crti *berakah*, u doslovnom smislu *theologia* i *doxologia*); tim govorom događa se savezničko prijanjanje Božjem djelu, solidarno uključivanje u njegove zahtjeve te sjedinjavanje sa Kristovom jedincautom žrtvom (*anaphora*, *oblatio*, *sacrificium*).

Tu nastaje naše pitanje: k a k a v je bio taj govor kroz vjekove do danas? što je Crkva govorila dok je vršila euharistiju? ali također i dok ju je spremala, sebi predstavljala, tumačila, o njoj mislila, možda i sanjala?

Tako postavljen upit iziskuje opširan analitički pretres građe, koja je tako reći neizmjerana, da bi na kraju u sintezi sazio odgovor kao pouzdan odraz svega onoga što se u Crkvi povodom euharistijskoga slavlja mislilo, raspravljalo, propovijedalo, pisalo, pjevalo, stvaralo i, nadasve, m o l l o. To, drugim riječima, traži poznavanje i prouku povijesti pastoralna (evangelizacijskoga, katehetskoga, homiletskoga... dušobrižničkoga i misionarskoga), povijesti duhovnosti (njenih tradicija, stilova i škola), povijesti teologije (navlastito dogmatske i liturgijske), povijesti umjetnosti u kršćanstvu (književnosti, glazbe, likovnih umjetnosti), povijesti kulture i tradicije, zapravo povijesti Crkve – pod ovim formalnim vidom (pod takvim 'obiectum formale'). Euharistija unutar kršćanstva nalik je suncu oko kojega, poput planetarnog sustava, gravitira i kruži čitava konstelacija djelatnosti Crkve. U zemaljskom radu, sve što u Crkvi djeluje nekako izvire iz euharistije i sve k njoj vodi.²⁰

Od zaključka apostolskog doba protekoše vjekovi, gotovo dva milenija. Golema rijeka dojmova, pojmova, stilova, uzora, nazora, napora, iskaza, prikaza, izraza...

Možemo čakom zastati, na primjer, na riječima kojima su kršćani tokom stoljeća najvoljeli tu tajnu nazivati.²¹ Poslije najstarijih izraza, kako spomenuh, dođe na red: 'euharistija',²² žrtveni prinos (*oblatio*, *sacrificium*, *prophora*, *anaphora*,

20 Općenito o liturgiji SC 9–10; AG 9–13; PO 5; Uputa EM 6–7; IVAN PAVAO II, *Coenae Dominicae* 7.

21 O tome: J. A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia*, 1948, I, 217–224; J. DE BACIOCCHI, *n. dj.* 3–4.

22 J. BETZ, *n. dj.* 25–28.

anaphora mystike),²³ zatim 'sveto' (*sacrum, to hagon, keddase, kuddaša*) ili ono 'Gospodnje' (*dominicum*) sve do naziva 'liturgija', riječi koja će na Istoku pretegnuti;²⁴ na Zapadu preko naziva 'čin' ili 'radnja' (*actio, agenda*) ili 'zbor' (*collecta, synaxis*) pa do u nas najobičnijega 'misa'.²⁵ Značajno je svakako da u čitavoj tradiciji, istočnoj i zapadnoj, sve do reformacije nije u govoru opstao naziv 'lomljenje kruha' ili 'večera Gospodnja', nakon što se euharistija jednom odvojila od gozbe, tipa *agape*.²⁶ Samo na tim primjerima vidimo već kako je euharistijski govor živ, vrcav i klizan. Tekao je kao struja vode u rijeci, čas se mijenjajući brže, čas dugo ostajući isti.

Tu možemo iskazati nekoliko tvrdnji:

a) euharistijski govor u funkciji je *vjere*, poimanje i kao *fides quā* ('vjere' ukoliko je stav osobni i stav zajednice, Crkve), i kao *fides quae* ('vjere' ukoliko je vjerovani, primljeni i dalje predavani sadržaj); bitno je dakle ovisan o kompleksu i kvaliteti vjerovanja:

b) taj je govor *rezultanta* određene povijesne situacije, koja je kao i uvijek višeslojna, jer je od opće klime duha, društvenih tokova i odnosa, materijalne i duhovne kulture, njenih težišta i obzorca: zato je euharistijski govor tako različit od epohe do epohe (npr. u rano apostolsko doba u židovskim skupovima ili u

23 Staroslavensko *ŽITIJE METODIJEVO* 15,3: *Konstantin i Metodije Solunjani, Izvori* (Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb 1960, 4) (izd. F. GRIVEC—F. TOMŠIČ), 164:

24 R. BERGER, *Kleines liturgisches Wörterbuch*, (Herder Bücherei 339/341) 1969, str. 271; tako i u Slavena već u najranije doba, kako svjedoči *ŽITIJE KONSTANTINOVO* 17,5: „Prijem' že papa knjgy sloven'— skyje svety je i polože je v̄b crkvi svetyje Marie, jaže se naricajetb Fotida (var: *Fatni*, tj. grčki izraz za latinsko S. Maria ad praesepe, staro ime za današnju S. Maria Maggiore), i peše nadb nimi *liturgiju*«; tako još 17, 7.9, što neki rukopisi (uglavnom ruskoslavenski) preriču imenom 'služ'ba': usp. *Žitije Konstantinovo* 15,2 i *ŽITIJE METODIJEVO* 8,11; 11,4; 15,4: Radovi Staroslavenskog instituta 4, 1960, 139.

25 Izraz 'mša' za *missa* (hrvatski: *misa*, u narječju također: *maša, meša*; slovenski: *maša*) zasvjedočen je i u *ŽITIJU METODIJEVU* 8,11,13; 10, 1—4: Radovi Staroslavenskog instituta 4, 1960, 157—158,160. — *Missa* znači otpust, razaslanje, tj. zaključni čin bogoslužnog sastanka (euharistije) kad su se vjernici otpuštali s blagoslovom. Na to J. A. A. Jungmann primjećuje: „Da je euharistijsko slavlje koje Augustin uznosi kao 'signum unitatis' dobilo ime od sastajanja, to možemo lako razumjeti, zagonetnije je kako se moglo prozvati po razilaženju": *Missarum sollemnia* I, 1948, 222. U južnoslavenskih katolika, Hrvata i Slovenaca, riječ *misa* (*maša*) imala je mnogo sreće pokazavši se plodnom za razne izvedbe; tako imamo: glagol *misiti* (*promisiti, odmisiti...* — slovenski: *maševati, somaševati*, što se upotrebljava za latinski *concelebrare*; u Slovenaca *somaševanje* je *cōncelebrare*ti), imenicu *misnik, mladomisnik, zlatomisnik*, slovenski: (*mašnik*), od koje se izvodi pridjev *misnički* (*mlado-, zlato-*) i imenica za službu: *misništvo* (u starijih pisaca u značenju: *sacerdotium, presbyteratus, sacramentum ordinis*); u Slovenaca također: *masniško posvećenje*: usp. V. GRMIČ, *Mali teološki slovar* (Teološki priručnici 1), Mohorjeva družba, Celje 1973, 70; ovamo idu također imenice: *misnica* za misno obredno odijelo (*planeta, casula*); zatim u starijih pisaca: *misničnjak* za svećenički priručnik (latinski: *sacerdotale*) i u nekim krajevima: *misar* za osobu koja je sudjelovala na (nedjeljnoj) misi: usp. J. ŠETKA, Hrvatska kršćanska terminologija, *Split* ² 1976, *ad voces*. — Treba spomenuti i perifrastiku glagola *misiti*: misu 'služiti', 'govoriti', 'čitati', 'pjevati', 'celebrirati', 'slušati', 'moliti', 'pratiti', 'platiti', 'slaviti'...; 'biti na misi', 'ići na misu', 'prisustvovati misi', 'sudjelovati na misi', i slično... sve do izreke poznate u narodu: „Bog vam dao dio svete mise!“ (Bog vam dal del svete meše!). — Sve bi to nazivlje moglo biti zahvalna građa za podrobniju studiju o određenim vidovima našega govora o euharistiji.

26 J. A. JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk*, Herder 1970, 23, n.73.

doba Tridentskog sabora ili pak danas, na Zapadu i na Istoku), od područja do područja (bizantski i slavenski Istok i latinsko-rimski katolički Zapad, starodrevni patrijarhatski u Africi i Siriji, u novije vrijeme Crkva po kontinentima), od naroda do naroda (Sirci, Etiopljani, Kopti, Armenci, Grci... Slaveni općenito, pa Hrvati, Srbi, Slovenci, Bugari, Česi, Slovaci, Poljaci, Ukrajinci, Rusi...);

c) euharistijski je govor simptomatski obilježen određenim tonom i stilom, po onoj Buffonovoj: „Le style c'est l'homme meme” – po stilu poznaješ čovjeka, po stilu i značaj neke euharistije (kao vjere i prakse).

Da to pokažemo na nekoliko primjera iz obilatog predanja. Tko bi, recimo, danas na nedjeljnoj euharistiji očekivao ovakve rečenice, iako je izvjesno da se nekad i negdje (u određenom „hic et nunc” povijesti Crkve) upravo tako govorilo na euharistijskom zboru:

„Što se tiče euharistije, ovako iskazujte hvalu:
Najprije za čašu:

Hvalu ti dajemo, Oče naš, za sveti trs Davida, sluge tvojega, koji si nam dao spoznati po Isusu, svome sluzi (ἀατς). Tebi slava u vijeke! Amen.

A za razlomljeni kruh:

Hvalu ti dajemo, Oče naš, za život i spoznaju, koju si nam dao spoznati po Isusu, svome sluzi. Tebi slava u vijeke. Amen. Kao što bijaše ovaj razlomljeni kruh raspršen po bregovima, a sabran postade jedan, tako neka se sabere tvoja Crkva s krajeva zemlje u tvoje kraljevstvo, jer tvoja je slava i moć u vijeke. Amen. (...)

A pošto se nasitite, ovako iskazujte hvalu:

Hvalu ti dajemo, Oče sveti, poradi svetoga Imena tvoga, koje si stavio da stanuje u našim srcima, i poradi spoznaje i vjere i besmrtnosti, koje si nam dao spoznati po Isusu, svome sluzi. Tebi slava u vijeke. Amen.

Ti si, Gospodaru svedržitelju (Πατερὸς ὁμοῦ), sve stvorio poradi Imena svoga, dao si sinovima ljudskim hranu i piće da ih uživaju i hvale ti iskazuju, a nama si po svome sluzi Isusu milosno podario duhovnu hranu i piće za vječni život. Nadasve te hvalimo jer si moćan. Tebi slava u vijeke! Amen.

Spomeni se, Gospode, Crkve svoje, da je izbaviš od svega zla i da je usavršiš u svojoj ljubavi. Saberi je od četiri vjetra, posvećenu, u svoje kraljevstvo koje si joj pripravo. Jer tvoja je moć i slava u vijeke! Amen.

Neka dođe milost i neka prođe ovaj svijet. Amen. Hosana Bogu Davidovu! Tko je svet, neka dođe! Ako tko nije, neka se obrati. Marana tha! Amen.”²⁷

Rekli smo da se o euharistiji, kroz povijest, i sanjalo. Evo zapisa i o tom iz starine:

„Vibija Perpetua, ugledna roda, vrlo marno odgojena i udata za muža visoka položaja, u 22. godini još je imala živa oca i majku, dvojicu braće, od kojih je jedan bio katekumen, i svoje dijete koje je još dojila. Vibija Perpetua je vlastoručno opisala svu povijest svog mučeništva... Jednog dana... ugledah prostran vrt a usred njega čovjeka nalik na pastira, sijede kose i visoka stasa. Sjedio je i muzao ovce. Oko njega tisuće i tisuće u bijelo odjevenih. Podiže glavu i ugledav me reče: 'Dobro došla, kćeri!' I dozva me te mi pruži zalogaj sira što ga je pravio. Primih ga sklopivši ruke i blagovah, a svi koji stajahu naokolo rekoše: 'Amen'. Na zvuk toga glasa probudih se a još mi je u ustima bilo nešto ukusno. Odmah to

27 DIDAHE 9–10: s manjim preinakama preuzeto iz: T. ŠAGI BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature I*, 1976, 49; usp. 57–63; *La doctrine des douze Apotres (Didachè)*: Sources Chrétiennes 248, 174–183; 38–47; L. BOUYER, *n. dj.* 120. 118–122.

ispričah bratu i spoznasmo da nam treba podnijeti mučeništvo. Otada više nismo imali nikakve nade na tom svijetu!”²⁸

Kad smo već kod mučenika stare Crkve, neće biti na odmet čuti opis možda posljednje životne euharistijske skupine crkvenih predvodnika iz daleke Sirije:

Mar Simon, glava perzijskih biskupa, nekoć velik prijatelj kralja Šapura, bio je od njega uhićen i bačen u tamnicu. Tu je zatekao – veli Zapis perzijskih mučenika – druge „biskupe, svoju braću i drugove, zatim prezbitere i đakone koji bijahu zajedno s njime uhićeni. Kad ga ugledaše, veoma se obradovaše što vide oca biskupa. On ih pozdravi te se sa svima izljubi i reče:

‘Braćo, budite srčani i drž’te se u svoj nadi! Gle, nama su već spremljeni vijenci. Vrata su nam svadbene dvorane već otvorena. Pogledajmo zborove anđeoske, zamislimo čete apostola i mučenika. Ako ispunimo svoje svjedočenje srčano i hrabro, bit ćemo s njima u vječnom blaženstvu što nam je Krist pripravo. Ako trpimo za njegovo ime, on će nas u boju ojačati i potpomoći. U Kristovu svjedočenju usavršit ćemo se:

Tada pade na koljena i pomoli se:

‘Gospodine Isuse, daj mi vijenac svjedoka (mučenika). Ti znaš da ga svim srcem želim. Ti istražuješ srce i znaš kako te svom snagom ljubim. Daj mi u tvom kraljevstvu otpočinitu, u tvojoj slavi naći utjehu. Moja te duša čeka.’

Njegovi drugovi u zatvoru čudahu se toj hrabrosti i zadivljeni gledašu njegovo lice, koje bijaše nalik na ružu. Pošto završi molitvu, svi rekoše: ‘Amen.’ Simon blagoslovi braću te reče:

‘Radujte se, braćo, u Gospodinu! Opet kažem: radujte se! Ohrabrite se, podignite glave: blizu je vrijeme našeg iskupljenja! Sutra na dan muke Gospodnje bit ćemo ubijeni!’

Tad se digoše na molitvu da proslave Gospodnju pashu. U svojim su rukama prinijeli svete tajne jer im se u zatvor nije od straha pred goniteljem moglo donijeti sveto suđe. Tada Simon reče:

‘Nek nam otajstvo Tijela Gospodnjega, ljubljeno, bude pratnjom do dana kad ćemo ugledati njegovo očitovanje, kad ga ugledamo gdje dolazi na oblacima nebeskim s vojskom svetih anđela svojih te opet u tijelo vrati naše duše. Tada će nas probuditi iz praha i sa sobom uzeti na nebo, svojom pojavom će nas razveseliti i dati da budemo u slavi njegovoj u vijeke vjekova.’

Svi sveti koji bijahu s njim rekoše: ‘Amen.’ I nastaviše moliti svu noć iz koje svitaše petak muke Gospodnje. Stojeci provedoše vrijeme u psalmima, pjesmama i hvalospjevima. Nato rekoše:

‘Daj nam, Gospodine, da na dan tvoje muke i mi trpimo; daj da za tvoje ime okusimo čašu smrti, da naraštaji za nama reknu: Simon i njegova braća bili su Isusu poslušni i u petak žrtvovani’.²⁹

Sirska Crkva je općoj kršćanskoj baštini sačuvala, po sudu stručnjaka, jednu od najstarijih poznatih euharistijskih molitava, tzv. anaforu Addaja i Marija:

„1. Dostojno je da bude svim ustima slavljeno, svim jezicima ispovijedano, svim stvorovima štovano i veličano Ime prečasno i slavno, što mielošću svojom stvori svijet a blagošću svojom stanovnike njegove, što milosrdem svojim spasi ljude i nama, smrtnicima, iskaza veliku milost.”

28 PASSIO SS. PERPETUAE ET FELICITATIS, 2,4,8–10: D. Ruiz Bueno, *Actas de los Martires*, B.A. C. 75, Madrid 1951, 403s. Ugođaj čitavog prizora je euharistijski, bez obzira na činjenicu da mučenica blaguje sir: usp. D. Ruiz Bueno, *n. mj.* P. MONCEAUX, *Histoire littéraire de l’Afrique chrétienne*, I, Paris 1901, str. 80s.

29 Prema O. BRAUN, *Ausgewählte Akten persischer Märtyrer* 22, Kempten 1915, 5–57; K. GAMBER, *Zeugen des Herrn*, str. 254–256; ISTI, *Liturgie übermorgen*, Herder 1966, 230–232. Dogadaj se mogao zbiti u 4. stoljeću nešto poslije smrti cara Konstantina (+ 337).

2. Hvalimo te, Gospode, mi, krhke, slabe i nemoćne sluge tvoje, jer si nam udijelio veliku neuzvratnu milost. Ti si se našim čovječtvom zaodio da nas oživiš svojim božanstvom; ti si našu smjernost uzdigao i naš pad popravio; ti si našu smrtnost uskrisio, prijestupe nam oprostio i grijeha otpustio; ti si krivnju naših grijeha opravdao, razum naš osvjetlio i neprijatelja osudio, Gospode Bože; ti si sitnost naše slabe naravi priveo pobjedi izobilnim milosrdjem svoje milosti. Za sve pomoći i milosti tvoje prema nama uzdajemo ti hvala, čast, priznanje i poklon, sada i vazda i u vjeka vjekova. Amen.

3. Gospod naš Isus Krist sa svojim apostolima, one noći kad bijaše predan, slaveći ovo otajstvo, veliko, strašno, sveto i božansko, uze kruh, blagoslovi ga, razlomi i dade učenicima svojim govoreći: Ovo je tijelo moje koje se za vas krši na otpuštenje grijeha. Isto tako i čašu: dade hvalu i pruži je njima govoreći: Ovo je krv moja Novoga zavjeta koja se proljeva za mnoge na otpuštenje grijeha: Uzmite, stoga, svi, jedite od ovoga kruha i pijte iz čaše i tako činite svaki put kad se okupite u moje ime.

4. „Zato, Gospode, mi, tvoje krhke, slabe i nemoćne sluge, okupljeni u tvoje ime stojimo ovog časa pred tobom; po predaji smo primili uzor koji je od tebe pa se veselimo, hvalimo, veličamo, spominjemo i slavimo ovo veliko, strašno, sveto, životvorno i božansko otajstvo muke, smrti, ukopa i uskrsnuća Gospoda i Spasa našega Isusa Krista za oprost prijestupa i otpuštenje grijeha, za veliku nadu u uskrsnuće od mrtvih i novi život u nebeskom kraljevstvu zajedno sa svima koji su tvojim očima ugodni. I poradi čitavoga tog velikog i čudesnog nauma s nama, hvalimo te i slavimo bez prestanka u tvojoj Crkvi, otkupljenoj dragocjenom krvlju tvoga Krista te jasnim glasom i otkrita lica iskazujemo hvalu, čast, priznanje i poklon tebi, tvome živom i životvornom Imenu, sada i vazda i u vjeka vjekova. Amen.”³⁰

Čovjek je u neprilici što da izdvoji iz obilate književne ostavštine otačke Crkve. Ograničit ćemo se samo na pokojega svjedoka, upućujući one koji se zanimaju na izdanja iz tog područja kojima danas svijet ne oskudijeva (oskudijevamo, na žalost, na našim jezicima). Evo kraćeg osvrta velikog upravitelja Aleksandrijske škole i kasnije toliko osporavanog Origena (+ 253/254):

„Koji obično prisustvujete božanskim otajstvima znate, kad primate Tijelo Gospodnje, da sa svim oprezom i poštovanjem pazite da ne bi od njega ni malo što otpalo, da se ne bi što od posvećenog dara izgubilo. Vjerujete da biste bili krivi – i pravo vjerujete – kad bi što zbog nemara od njega palo.

Ali, ako s tolikim oprezom postupate u čuvanju njegova tijela, i s pravom to činite, kako mislite da je manja grehota biti nemaran prema Božjoj riječi nego prema njegovu tijelu?”³¹

Iz zapisa (mistagoških) kateheza što ih je u vazmenom tjednu novokršćenicima u Milanu – među kojima je jedne godine bio i Augustin sa svojim sinom Adeodatom – držao sam AMBROZIJE, kako je to bio običaj biskupa ranijih stoljeća, izdvojiti ćemo samo ovo, da se vidi kako je biblijski tekst – ovdje upravo Pje-

30 Preuzeto iz L. BOUYER, *n. dj.* 154–155 s time da su od t. 3 u Bouyera ovdje načinjene dvije: t. 3, izvješće ustanove, i t.4, anamneza. U obliku kako je do nas došla ova anafora izgleda znatno drugačija: znatno je duža i – što osobito začuđuje – ne sadrži izvješća o ustanovi: A. HÄNNGI–I. PAHL, *Prex eucharistica* 375–380; L. BOUYER, *n. dj.* 148–149; rekonstrukcija koju donosimo je od B. BOTTE, *L'Anaphore Chaldéenne des Apôtres*, u: *Orientalia Christiana periodica* 15, 1949, 259–276; ISTI, *Problèmes de l'anaphore syrienne des Apôtres Addai et Mari*, u: *L'Orient Syrien* 10, 1965, 89–106.

31 HIPOLIT, *Traditio apostolica*: G. DIX, *Ἡ ἀποστολικὴ παράδοσις. The Treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome*, London ²1968, 7–9; A. HÄNNGI–I. PAHL, *Prex eucharistica* 80; L. BOUYER, *n. dj.* 158–181.

32 ORIGEN, *In Lev. hom.* 13,3: GCS (Baehrens) 29, 471s (PG 12,547).

sma nad pjesmama – Crkvi bio vrela neočekivanih nadahnuća. Tko je u novije vijeme čuo ovakav euharistijski govor?

„Jučerašnji smo svoj govor i raspravu doveli sve do sakramenata svetog oltara... Rekosmo dakle da se na oltar stavlja čaša i kruh... Došao si k oltaru. Zove Gospodin Isus tebe ili tvoju dušu ili crkvu te veli: 'Nek me poljubi cjelovima usta svojih' (Pnp 1,1). Želiš to primijeniti na Krista? Ništa milije. Želiš li na svoju dušu? Ništa ugodnije. Nek me poljubi! Vidi da si čist od svakoga grijeha, jer su ti grijesi izbrisani. Zato te smatra dostojnim nebeskih otajstava i poziva k nebeskoj gozbi: 'Nek me poljubi cjelovima usta svojih'. A zbog onoga što slijedi, tvoja duša ili ljudska narav ili Crkva videći da je očišćena od grijeha i dostojna da mogne Kristovu oltaru pristupiti – a što je oltar ako ne lik tijela Kristova? – gleda čudesne tajne i veli: 'Nek me poljubi cjelovima usta svojih', tj. nek mi Krist utisne poljubac. Zašto? 'Jer su bolje tvoje grudi nego vino', tj. bolja su tvoja osjećanja, bolje tvoje tajne nego vino, ono vino koje, premda ima dobar okus, ima veselja, ima miline, ipak u njem je veselje svjetovno a u tebi je ugodnost duhovna. Već tada dakle Salomon cilja na zaruke Krista i Crkve, ili duha i tijela, ili duha i duše... 'Privuci nas da potrčimo za mirisom tvojih pomasti' (Pnp 1,3). Promotri što veli: ne možeš ići za Kristom ako te on ne privuče. A i da znaš, veli: 'Kad budem uzdignut, sve ću privući k sebi' (Iv 12, 32)."³³

Slavni carigradski patrijarh, jedan od najštovanijih svetitelja istočne Crkva, Ivan Zlatousti (+ 407), znao je ovako propovijedati o euharistiji:

„Ne prinosimo li mi svaki dan? Prinosimo, ali vršeci spomen njegove smrti, a ta je jedna, ne mnoge. Kako jedna a ne mnoge? Zato što je bila prinesena jedanput kao i ona u sveti-nji nad svetinjama. Ova je onoj pralik (*typos*), a ona ovoj. Uvijek prinosimo isto, a ne sada jedno a sutra drugo janje, nego uvijek isto. Tako je žrtva jedna. Zar bi zbog toga što se prinosi na mnogo mjesta bilo više Krista? Nikako, već jedan je Krist posvuda, koji je i ovdje potpun i tamo potpun, jedno tijelo. Kao što je dakle jedno tijelo, premda se na mnogo mjesta prinosi, a ne mnogo tijela, tako je i žrtva jedna. Naš je veliki svećenik on, koji je prinio žrtvu što nas čisti. Mi nju i sada prinosimo, onu koja je bila prinesena, neiscrpnu. Ovo se zbiva na spomen onoga što se onda zbililo, jer je on rekao: „Ovo činite meni na spomen“ (Lk 22, 19). Ne žrtvujemo drugu žrtvu kao некоć veliki svećenik, nego uvijek istu, ili bolje: vršimo spomen žrtve.“³⁴

Od zapadnih otaca Augustinov govor ide svakako među klasične. Nije malena neprilika odlučiti što da se iz bogate govorne riznice hiponskog biskupa ovdje istakne. Nek to bude odlomak govora što ga je AUGUSTIN (+ 430) izgovorio običnom narodu za vrijeme euharistijskog slavlja:

„To što vidite na oltaru, već ste prošle noći vidjeli; ali što je to, što znači, kako velike stvari sadrži otajstvo, to još niste čuli. Dakle, to što vidite, je kruh i čaša, to vam i oči vaše svjedoče; a ono čemu vaša vjera želi biti poučena jest da je kruh tijelo Kristovo a čaša krv Kristova. To je kratko rečeno, što možda vjeri i dostaje, ali vjera očekuje pouku... Možete mi sad reći: 'Naredio si da vjerujemo, izloži da shvatimo!' Može se naime u nečijoj duši javiti ovakva pomisao: Gospodin naš Isus Krist, znamo odakle je uzeo tijelo: od Djevice Marije; kao dijete dojila ga i hranila; rastao je do mladenačke dobi, Židovi ga prgonili, na drvo objesili, na drvu i ubili, s drva bio skinut i pokopan, treći uskrsnuo i u koji dan htjede na nebo uzašao; tamo uzdigao svoje tijelo, odakle ima doći suditi žive i mrtve; tamo je i sada sjedeći s

33 AMBROZIJE, *De sacr* 5,1–10: Sources Chrétiennes 25bis, 120–124.

34 IVAN ZLATOUSTI, *In Hebr. hom.* 17,3: PG 63,131. Po sudu nekih ovo bi bila „die umfassendste und dichteste Aussage des Chrysostomus über die Eucharistie, eine Aussage, die die wesentlichen Aspekte des Opfers, der Anamnesis, der Aktual – und Realpräsenz in den Blick nimmt“: J. BETZ, *Eucharistie in der Schrift und Patristik*, 73.

desne Ocu. Pa kako je kruh njegovo tijelo i kako čaša, ili ono što je u čaši, njegova krv? To se, braćo, zato zove sakramentom jer se tu jedno vidi a drugo razumije. Što se vidi izgledom je tjelesno, a što se razumije duhovne je moći. Ako želiš shvatiti da je tijelo Kristovo, čuj Apostola gdje veli vjernicima: *'Vi ste Kristovo tijelo i udovi'* (1 Kor 12,27). Ako ste, dakle, Kristovo tijelo i udovi, tad je tajna vas stavljena na stol; vi primete svoje otajstvo. Onome što jeste odgovarate: 'Amen', i odgovarajući potpisujete. Čuješ naime reći: 'Tijelo Kristovo', i odgovaraš: 'Amen'. Budi Kristovo tijelo, da ti 'Amen' bude istinit.

A zašto u kruhu? Neću ništa svog iznijeti, nego opet čujmo Apostola kako, govoreći o istoj tajni, veli: 'Jedan kruh, jedno smo tijelo mnogi' (1 Kor 10,17). Shvatite i radujte se: jedinstvo, istina, milina, ljubav. 'Jedan kruh': tko je taj jedan kruh? 'Jedno tijelo -- -- mnogi'. Sjetite se kako kruh ne biva od jednoga zrna, nego od mnogih. Kad se nad vama vršilo zaklinjanje (egzorcizam), to vas je mljelo. Kada ste se krstili, to vas je mijesilo. Kad ste primili oganj Duha Svetoga, to vas je peklo. Budite što vidite, i primajte što jeste. To je Apostol rekao o kruhu.

A što da mislimo o čaši? Iako nije rekao, dosta je jasno pokazao. Kao što kruhu, da bi izgledom bio vidljiv, treba da se mnogo zrnja zajedno smijesi te bude što Sveto pismo kaže o vjernicima:

'Bijahu jedna duša i jedno srce u Bogu' (Dj 2, 32): tako i vino. Braćo, sjetite se otkud nastaje vino. Mnogo bobica visi o grozdu a sok im se stapa u jedno. Time je Gospod Krist nas označio, htio da mu pripadamo, na svom je stolu otajstvo našeg mira i jedinstva posvetio. Tko prima tajnu jedinstva a ne drži svezu mira, ne prima tajnu sebi u prilog nego svjedočanstvo protiv sebe. Obratimo se Gospodu, Bogu Ocu svemogućemu, te mu, koliko mogne naša malenkost, dajmo hvalu preveliku i pravu svom dušom moleći njegovu osobitu blagost da se dostoji naše molitve blagonaklono uslišiti, da svojom snagom odagna od naših djela i misli neprijatelja, da nam umnoži vjeru, upravi pamet, udijeli misli duhovne i k svome blaženstvu privede: po Isusu Kristu, Sinu svome. Amen.'³⁵

Ne mnogo kasnije u dalekoj Irskoj složena je latinski ova pričešna pjesma i poziv, u jampskim senarima, pripisana sv. Sechnallu (+ oko 447):

Pristup'te, sveti, Krista tijelo primite
i svetu pijte krv što otkupi vas sve.

Nas spasi tijelo i krv sveta Kristova,
tim otkupljeni hvalu dajmo Gospodu.

Otajstvo svetog tijela, krvi Gospodnje
nas izbavio sve od zdrijela paklenog.

Krist Isus, spasa davatelj i Božji sin,
na križu svojom krvlju spasi ovaj svijet.

Za svekolike ljude Gospod žrtvovan,
on žrtva postade i pravi svećenik.

Da prinose se žrtve, zakon nalaže,
nek Božja se otajstva tako naznače.

Svih ljudi spasitelj i svjetla djelitelj
podario je svetim' milost prejasnu.

Da vjerni svi sa čistim srcem uzidu
te prime spasenje na vječno čuvanje.

O Gospode, ti svetih čuvaru i ravнару,
životom vječnim daruj svoje vjernike.

Nebeskim kruhom hraniš gladnog čovjeka
a žednoga iz živa pojiš izvora.

Početak i svršetak, Gospod Isus Krist,
ko onaj, tko će ljude suditi, dolazi.³⁶

Prijeđimo sad u visoki srednji vijek, u doba skolastičkih sinteza, koje po prirodnom zakonu osmoze prodiru i u autoritativne izjave rimskih papa. Evo dijela pisma pape Inocenta III (+ 1216) iz godine 1202:

„Treba ipak pomno razlikovati troje što je u ovom otajstvu (*sacramento*) različito, to jest vidljivu priliku (*formam*), stvarnost tijela (*veritatem corporis*) i duhovnu krepost (*virtutem*); 'Prilika' je kruha i vina, 'stvarnost' tijela i krvi, a 'krepost' jedinstva i ljubavi. Prvo je 'sveti znak a ne stvar' (*sacramentum et non res*), drugo je 'sveti znak i stvar' (*sacramentum et res*), treće je 'stvar a ne znak' (*res et non sacramentum*)'. Prvo je znak dvojemu, drugo je znak jednomu a stvar drugomu, treće pak stvar obojega znaka. Stoga vjerujemo da su to značenje riječi, kako se nalazi u kanonu, od Krista primili apostoli, a od njih njihovi nasljednici...³⁷

Suvremenik pape Inocenta III, sveti FRANJO ASIŠKI (+ 1226) također je istaknuti svjedok srednjovjekovnog euharistijskog govora, ili bolje: vjerničke i svetačke svijesti o euharistiji. Evo odlomka njegove *Oporuke*:

„Gospodin mi je u crkvama toliku vjeru davao da sam jednostavno molio govoreći: 'Klanjamo ti se, Gospodine Isuse Kriste, ovdje i u svim crkvama tvojim, koje su po cijelom svijetu, i blagoslivljamo te, jer si po svome svetom križu svijet otkupio!

Poslije mi je Gospodin dao i toliko pouzdanje u svećenike, koji radi svoga reda žive u duhu svete rimske Crkve, da bih se utjecao njima sve kad bi me i progonili. I kad bih bio mudar kao što je Salomon bio, i naišao na siromašne svećenike ovoga svijeta, ne bih htio propovijedati protiv njihove volje u župama gdje oni služe. (...) I neću gledati na njihove grijeh, jer u njima vidim Sina Božjega, i oni su moji gospodari. A to činim zbog toga, što ništa tjelesno na ovom svijetu od samog svevišnjeg Sina Božjega ne zapazam, osim njegova presvetog tijela i presvete krvi, koje oni uzimaju i jedino oni drugima dijele. I hoću da se ove presvete tajne iznad svega štuju i časte i čuvaju na doličnim mjestima”.³⁸

To je stoljeće kad je bulom *Transiturus* (1264) papa Urban IV. (+ 1264) ustanovio blagdan Tijelova. Po nekim izvorima svetom TOMI AKVINSKOM (+ 1274) bilo je povjereno da složi časoslov i liturgiju za svetkovinu. Evo ulomka iz negdašnjeg matutina (današnje službe čitanja), tj. dijela razmišljanja ili rasprave koja vjerojatno potječe od velikoga skolastičkog učitelja:

„Nijedan sakrament nije od ovoga spasonosniji: njime se čiste grijesi, uvećavaju kreposti i duh bogati obiljem svih duhovnih blagodat; u Crkvi se prikazuje za žive i mrtve, da svima

36 Uzeto iz G.M.DREVES, *Die Kirche der Lateiner in ihren Liedern*, Kempten-München 1908, 149; usp. 41–43. To je pričesna pjesma *Sancti, venite*, pripisana sv. Sechnallu (+ oko 447: C. Mulcahy, *The Irish Latin Hymn: »Sancti, venite« of St. Sechnall...*, u: *The Irish Ecclesiastical Record* 57, 1941, 385–405) a nalazi se zapisana u poznatom Bangorskom antifonaru (*Antiphonarium Benchortense*), koji potječe iz Ulstera u sad je milanskoj Ambrosiani: K. GAMBER, *Codices latini antiquiores*, Freiburg/Schw. 1963, n.150.

37 INOCENT III, *Epist. 'Cum Marthae circa' ad Iohannem quondam archiepisc. Lugdun.*: DS 783; odgovor se odnosi na upit lyonskog nadbiskupa o značenju riječi 'mysterium fidei' (tajna vjere) koje se nalaze u rimskom kanonu a nema ih u evanđelisti; papa Inocent ih razlaže u smislu: „drugo se tu vjeruje nego li vidi, drugo se vidi nego li vjeruje; jer vidi se prilika kruha i vina a vjeruje da je to stvarnost (*veritas*) tijela i krvi Kristove kao i krepost (*virtus*) jedinstva i ljubavi”. Na to se nadovezuje gornji navod: usp. DS 782.

38 FRANJO ASIŠKI, *Oporuka: Spisi sv. Franje*, preveo F. Žilić, Sarajevo 1974, 32.

koristi što je za spasenje svih ustanovljeno. Nitko nije u moći da izrazi milinu ovog sakramenta: njime se duhovna slast kuša u svom izvoru i slavi spomen one preizvrzne ljubavi koju Krist očitova u svojoj mucu. I zato, da se neizmjenost te ljubavi dublje utisne u srce vjernika, na posljednjoj večeri pošto je, odlazeći s ovog svijeta k Ocu, proslavio Pashu s učenicima, on ustanovi ovaj sakrament, trajni spomen-čin svoje muke, ispunjenje negdašnjih pralikova, najveće čudo što ga je uopće učinio, te ga ostavi kao osobitu utjehu rastuženima zbog njegove odsutnosti³⁹.

I suton srednjeg vijeka je kršćanstvu ostavio u nasljeđe klasična djela. Među njih svakako valja ubrojiti *DE IMITATIONE CHRISTI* (*Nasljeduj Krista*), djelce koje je na naš jezik prvi preveo Marko Marulić a koje se zatim preko četrdeset puta hrvatski izdavalo. Pripisuje se *TOMI KEMPENCU* (+ 1447):

„Pouzdavajući se u dobrotu tvoju i veliko milosrđe tvoje, Gospode, pristupam bolestan Spasitelju, gladan i žedan Izvoru života, siromah Kralju neba, sluga Gospodaru, stvorenje Stvoritelju, tužan svome blagom Tješitelju. No, odakle mi ta čast da dolaziš k meni? Tko sam ja da mi daješ samoga sebe? Kako se usuduje grešnik pojaviti pred tobom? I kako se ti udostojavaš doći grešniku? (...)

O divnog li sniženja tvoje blagosti prema nama! Da se ti, Gospode Bože, Stvoritelju i Oživljavatelju svih duhova, udostojiš doći k siromašnoj duši i s čitavim božanstvom i čovječjom naravi zasititi njezinu glad. O sretnog li srca i blažene duše koja zaslužuje pobožno primiti tebe Gospodina svoga i napuniti se, primajući te, duhovnom radošću! O kako velikoga Gopodina prima, kako dragoga gosta uvodi, kako miloga druga prihvaća, kako vjernoga prijatelja dočekuje, kako krasnoga i plemenitoga, nad sve druge, zaručnika grli, vrijednog ljubavi iznad svega što se može poželjeti!⁴⁰”

U doba dok je po Evropi bješnjela reformacija, povedena Martinom Lutherom, a po slavenskom jugu harale turske vojske, u Rijeci je Zdranin, Šimun Kožičić Benja (+ 1536), biskup modruški ili krbavski, izdao glagoljicom šest knjiga. Opsegom ponajmanja, izdana bez nadnevka s naslovom *Psaltir* (vjerojatno riječki prvotisak) donosi na zadnjoj stranici ovu ritmičku molitvu na podizanje u misi, također zanimljivo svjedočanstvo euharistijskog govora u nas u ono vrijeme:

„Jegda podvižet se sveto telo.
Zdrav' Isuse bož'i sinu:

spas mi dušu da ne zginu:
O Isuse sinu Marije

bud mi v pomoć' vsako vrime. Amen.

Jegda podvižet se krv'.
Zdrava sveta božija krvi:

ku Isukrst 'za nas' proli:
ti me napoj: ti me ispravi:

da utegnem' biti v raji. Amen⁴¹”

39 Šesto čitanje druge noćnice negdašnjeg Matutina za Tijelovo u Rimskom časoslovu: *Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini etc.* Edit. III iuxta novam typicam, pars aestiva, Desclée, Romae, Tornaci etc. 1955, 303; cijeli se tijelovski časoslov pripisuje sv. *Tomi Akvinskom*.

40 *DE IMITATIONE CHRISTI* 4, 2, 1; 4, 3, 4; hrvatski prijevod: A. kard. STEPINAC, *Nasljeduj Krista*, Zagreb³ 1978, 359–360. 367–368.

41 *PSALTIR*, izdanje Kožičićeva glagoljske tiskare, Rijeka 1530–1531, zadnja stranica: pretisak Zagreb, KS (Bibliofilska izdanja 1) 1976.

Pregalac katoličke obnove u protestantizmom uzburkanoj Švicarskoj i Francuskoj, čovjek rijetke kulture i humanosti, sveti FRANJO SALEŠKI (+ 1622) ovako je u svom glasovitom djelu *'Introduction à la vie dèvote'* ili *Philothea* (Lyon 1608) govorio o euharistiji:

„Ako te svijet zapita zašto se pričješćuješ tako često, reci svijetu da to činiš stoga e da naučiš kako da uzljubiš Boga; da se očistiš od svojih nesavršenosti; da se oslobodiš svojih bijeda; da nađeš utjehe u svojim tegobama i pomoći u svojim slabocama.

Kaži svijetu da se dvije vrste ljudi moraju često pričješćivati: savršeni koji bi krivo radili kad se ne bi približavali k izvoru savršenosti, budući da su dobro pripravljeni; i nesavršeni da uzmognu težiti za savršenstvom; jaki da ne oslabe; slabi da ojačaju; zdravi da se očuvaju od bolesti i bolesni da ozdrave. Ali pridodaj, da je za tebe – pošto si u broju nesavršenih, slabih i bolesnih duša – potrebno da često primaš Početnika savršenosti, Boga jakosti, Liječnika svoje duše.

Reci svijetu, da se moraju često pričješćivati oni što nijesu odviše zabavljeni poslovima svojim, jer imaju vremena; oni koji su jako zabavljeni poslom trebaju se pričješćivati jer su opterećeni radom i naporom, pa im je češće od potrebe jaka hrana. Kaži najposlije da se često pričješćuješ e da naučiš kako treba da se čovjek valjano pričješćuje, jer čovjek nijedan čin ne obavi dobro, ako se rijetko u njem vježba.”⁴²

Prije nego damo riječ suvremenim svjedocima euharistijskog govora, nek bude naveden i savjet znamenitog pastoralca i bogoslova, Johanna Michaela SAILER-a (+ 1832), biskupa regensburškoga, savjet što ga je davao mladim pastirima u pogledu liturgijskog života i djelovanja:

„Ako daš svoju desnu ruku da budeš muževni čuvar prokušane starine a lijevu da budeš savjesni uvoditelj bolje novine, tad svoje srce daj samo jednoj vječnoj istini, koja se u starom stalno obnavlja a u novom ne poriče svoje stare slave...

Katolička liturgija ne smije se ni prema kojem drugom zakonu ravnati no prema sveopćem: da sve izvanjsko (glede bogoslužja) izvire iz unutrašnjega i djeluje na unutrašnje. Ili: da vanjsko bude izraz unutrašnjeg života i čimbenik oživljavanja nutrine.

Bogoslužje ima jedan jedini osnovni jezik, svoj materinji jezik, koji nije ni latinski ni njemački, ni hebrejski ni grčki, kratko: nije uopće govorni jezik... Život, kretnje, držanje, pogled, lice, stav čovjeka, jednom riječju: cjelovit izražaj vjere života i u čitave čovjekove vanjštine – to je pravi osnovni i materinski jezik svakog bogoslužjenja. U taj osnovni materinski jezik uključena je i riječ, ali riječ niti je sve, niti najizvrsnije u tom govoru.

Tko želi uvijek reformirati vanjsko bogoslužje, nek počne od toga da odgaja prosvijetljene i boguodane svećenike...”⁴³

Dajemo sad riječ suvremenim misliocima, bogoslovima i govornicima, najprije oratorijancu LOUIS BOUYER-u, članu Međunarodne teološke komisije:

„U euharistijskom slavlju toga (tj. Kristova) spomen-čina, kruh i vino našeg zajedničkog jela, gozbe na *agapi*, bivaju žrtvom time što za našu vjeru snagom Riječi i Duha božanskog postaju ono što predstavljaju. A budući da se i sami u toj vjeri pridružujemo tom jedinstvenom prinosu spasenja, i mi s Kristom postajemo jedna jedina žrtva. Tako možemo prinijeti, zajedno s njegovim i u njegovu, svoje tijelo za žrtvu, živu i pravu, dajući Ocu 'duhovno' bogostovlje što ga očekuje od nas, po milosti Sina i u zajedništvu njegova Duha.

42 FRANJO SALEŠKI, *Kršćanska bogoljubnost*, Rijeka 1911, 138–139.

43 J. M. SAILER, *Neue Beitrage zur Bildung des Geistlichen: Sämtliche Werke*, Bd. 19. Sulzbach 1839, 277ss.

To i nije drugo nego ispunjavanje Riječi spasenja u nama, Riječi koja je za nas postala tijelo u Kristu, koja nam je, da tako rečem, posljednju riječ Očeva srca rekla na večeri i zapečatila na križu, koju svaki put kad slavimo euharistiju ne prestajemo proglašavati sve do Parusije. Ta se Riječ ispunjava našim uključivanjem po vjeri u svećeničku molitvu Spasiteljevu na putu prema križu, molitvu kojom za njim slavimo Oca kao svoga Stvoritelja i Spasitelja, u istom Sinu po kome smo stvoreni i u kome smo otkupljeni.

I kao što je ta molitva na Kristovim usnama prešla u djelo kad je stvarno prihvatila križ, tako ona prelazi u djelo kad se pričestimo razlomljenim tijelom i prolivenom krvi. Tako se u nama javlja Sinovljevi Duh. Otac ga u naša srca izliva da bismo u njegovoj ljubavi živjeli i umrli, ljubavi koju nam je Sin savršeno očitovao zovući nas da idemo njegovim stopama...⁴⁴

Nek progovori još jedan (bivši) član iste Međunarodne teološke komisije, vrstan hrvatski bogoslov i poznavalac otačke misli, također istaknuti javni radnik i propovjednik, TOMISLAV J. ŠAGI BUNIĆ:

„Kršćanima je jasno da euharistija zauzima jedinstven i središnji položaj u životu Božjega naroda, da je ona – kako veli konstitucija o Crkvi 'Lumen gentium' – 'vrelo i vrhunac svega kršćanskog života' (čl. 11). Jasno je i to da koncilaska obnova nalazi svoje usredotočenje i svoje sržno polazište od euharistijskog slavlja u svakoj mjesnoj zajednici (župi) i po tome u Crkvi kao cjelini. (...)

Skupljajući se na svetu misu mi ne dolazimo samo da se sastanemo sa svećenikom i nešto učinimo, već da se sastanemo sa živim Gospodinom Kristom i da on nešto učini, s nama i u nama izvede. Svećenik je samo sluga, sve ovo vidljivo samo su simboli – sredstva da uskrsnuli Krist dođe u živi dodir sa svojim. Nedjelja je u ranom kršćanstvu dobila ime Dan Gospodnji, to jest dan Kristov. To je dan kad je Isus uskrsnuo i kad se javljao svojim. (...) Nedjelja je dan kad se kršćani sastaju i kada Gospodin dolazi k njima na sastanak. Dan Gospodnji jest dan kad Gospodin dolazi (...)

Previše smo možda, u neposrednoj prošlosti, Crkvu shvaćali na zemaljski način: kao da je to grupa ljudi koji slijede nauku jedne nekadašnje osobe, bore se za tu nauku, čuvaju je, brane, i po njoj žele urediti život. Slično kao što postoje grupe i pokreti, kršćanstvo se bilo previše prilagodilo svijetu. I nesvjesno je samo sebe stavljalo na razinu drugih sličnih pojava. Koncil nas sad poziva da uvidimo pravu bit kršćanstva, da se odlagodimo od svijeta u tom smislu.

Jer Crkva je prije svega zajednica ljudi koji druguju i žive s Kristom, sada živim jer je uskrsnuo, koji nas sada ljubi također svojom čovječjom ljubavlju, i koji nas sada sabire i okuplja oko sebe. Krist je učio nekada jednu nauku, ali je on i sada živ, pa ni sada ne prestaje učiti tu nauku. Kršćani su grupa ljudi koji znaju da je on živ i da on ima ključeve života i smrti, ali koji to ne samo znaju nego i s njime živim stalno dolaze u najuži životni dodir. Na euharistijskom sastanku u dan Gospodnji on sam po svome Duhu opetuje svoju riječ, on se sam brine da oni koji se predaju Riječi mogu dobro tu Riječ razumjeti i osjetiti njezinu snagu u svome vremenu. Krist zapravo sam snagom svoga Duha čuva svoju nauku, mi smo tek oruđa; on ostvaruje njezinu primjenu na svakodnevni život.

Nijedan drugi filozof ili učitelj ne ostvaruje nešto slično, jer su svi oni mrtvi; samo Krist to ostvaruje, jer je uskrsnuo i jer je živ. Kad se sastane grupa hegelovaca, ne dolazi Hegel na njihov sastanak. A Krist dolazi na sastanak svojih.⁴⁵

Bit će od koristi na kraju čuti riječ dvojice poznatih imena ekumenskih kretanja u nas i po svijetu, jednoga predstavnika kršćanskog Istoka, profesora bogoslovja i pisca, oca ATANASIJA JEVIĆA, monaha Srpske pravoslavne Crkve:

44 L. BOUYER, *L'Eucharistie*, 1966, 432–433.

45 T. J. ŠAGI BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, Zagreb 1969, 40–43.

„... Reč o Svetoj evharistiji na Istoku označava pre svega *liturgiju* Crkve, jer je u istočnoj Crkvi Evharistija oduvek doživljavana i shvatana kao 'Božanstvena liturgija' (leiturgia), kao zajedničko javno *delo* (akt, praksis) crkvenog naroda Božjega u Hristu. Drugim rečima, Evharistija je na Istoku bila nezamisliva, a i danas je to isto, van i bez *evharistijskog sinaksisa*, ili *sabranja*, van Crkve kao zajednice (koinonia), kao Tela Hristovog. Otuda Evharistija na Istoku nije shvatana kao jedna od tajni u Crkvi, nego kao tajna i otkrivenje same Crkve, tajna *sabranja*, (synaxis, synodos, *šobor*), tajna *opštenja* ili zajednice (koinonia) i tajna *jedinstva* Hrista i njegove Crkve, Hrista i verujućih kao udova (članova) njegovog bogočovečanskog Tela. Upravo zbog ovoga je liturgijsko-evharistijski život oduvek bio ono glavno u istočnoj Crkvi, jer se u njemu najbolje izražava katoličanska priroda i katoličansko samosaznanje Crkve. Blagodareći baš Sv. evharistiji, koja je na Istoku bila i ostala centar crkvenog života i izvor bogoslovlja, na Istoku su se teologija jedinstva Crkve i istorija jedinstva Crkve u potpunosti poklapale. Uvek je najpre dolazio fakt i događaj i doživljaj evharistijskog (liturgijskog) života Crkve, pa je iz njega onda izvimala teologija o Crkvi i njenoj Evharistiji – liturgiji. (...)

Hrišćani izlaze sa crkvene Evharistije u svet da u ovome svetu, koji je ipak tvorevina Božja iako 'u zlu leži', budu svedoci Krista i vaskrsenja Hristovog, svedoci asketskog podviga i pashalnog puta kojim se ostvaruje spasenje sveta i čoveka; i još – svedoci pedesetničkog očištiteljnog i oživiteljnog silaska i prisustva Duha Svetog Utešitelja u Crkvi u ovom svetu i u istoriji. Jednom rečju, *svedoci Crkve* kao 'tajne Božje' u ovom svetu koja je Hristos, koji sve u svemu ispunjava sobom i svim onim što jeste i što donosi i daje svetu i ljudima. (...) Da završimo naše izlaganje o Sv. evharistiji ili liturgiji na Istoku rečima pravoslavnog bogoslova Homjakova: 'Samo onaj razume Crkvu, ko razume njenu liturgiju'.⁴⁶

Donosimo najzad nekoliko zaključnih misli poznatog protestantskog teologa i zauzetog ekumenskog radnika, MAX THURIAN-a, člana monaške zajednice u Taizeu blizu Clunya u francuskoj Burgundiji. Misli stoje pri kraju njegova djela o euharistiji kao memorijalu, žrtvi zahvale i prošnje:

„Po euharistiji možemo uzdići k Bogu našu najčistiju zahvalu za sva njegova dobročinstva i svoju najžarču prošnju za sve naše potrebe; po euharistiji među nama je nazočna jedinstvena Kristova žrtva te od nje primamo danas sve milosti za se i sve ljude; po euharistiji sjedinjeni smo s nebeskim Kristovim zagovaranjem i uključeni u hvalu svih svetih; po euharistiji primamo istinski, stvarno i suštinski tijelo i krv Kristovu, puninu njegove božanske i ljudske osobe; po euharistiji združeni smo sa svim članovima Crkve i urojnjeni u ljubav kako ni u jednom drugom času; kako bismo stoga mogli ne željeti vruće da slavimo euharistiju često se pričešćujući tijelom i krvlju Kristovom? Sam je Gospodin također 'vruće želio' blagovati Pashu sa svojim učenicima. Kako ne bismo mi morali vruće željeti da slavimo i blagujemo novu Pashu u kojoj on sam prinosi naše hvale i molbe prikazujući (Bogu) svoju jedincatu žrtvu i u kojoj kao hranu vječnog života primamo njegovo tijelo i krv? Vjernici ne mogu ne željeti vruće to čudesno slavlje i pričešće. No među njima bi morali tu želju osobito osjećati pastiri kojih je redovita služba naviještanje Riječi i slavlje sakramenta'.⁴⁷

Prije nego prijedemo na zaključak otisnut ćemo u usporednom stupcu koji stvak iz Općeg uvoda u novi *Rimski misal*, u želji da pokažemo kako se u svega nekoliko godina službeni tekst od prvog do daljnjeg izdanja u izričaju nešto promijenio, iako predstavlja za katoličku Crkvu u ovom času tako reći najmjerodavniju euharistijsku riječ.

46 A. JEVIĆ, *Evharistija u istočnoj Crkvi*, u: V EDINOSTI 1974, Kraljevstvo Božje XXIX, Ljubljana–Maribor 1974, 52 i 68.

47 M. THURIAN, *n. dj.* (tal. prijevod) Roma ² 1979, 403.

7. Misa ili Gospodnja večera jest sveti sastanak, odnosno zbor Božjeg naroda koji se sastaje u jedno da pod vodstvom svećenika proslavi Gospodnji spomen-čin (PO 5 i SC 33). Mjesnom dakle zboru svete Crkve izvrsno pristaje Kristovo obećanje: „Gdje se dvojica ili trojica...” (Mt 18,20).

8. Misa se, možemo reći, sastoji od dva-ju dijelova: od službe riječi i euharistijske službe; one su tako usko povezane među sobom da tvore jedan bogoštovni čin (SC 56; Uputa *Eucharisticum mysterium* 1967,10). U misi se pripravlja stol s Božjom riječi i Kristovim tijelom (SC 51), da vjernici od njega prime pouku i okrepu (SC 48 DV 21 PO 4). Postoje obredi što slavije otvaraju i što ga zaključuju.⁴⁸

Kako je u tekstu istaknuto, vidi se za čim je težila promjena prvotnog govora: ponajprije, za nedvosmislenim naglašavanjem žrtvene prirode euharistije, a zatim za ukazivanjem na različite „načine” kako je Krist nazočan u euharistijskom otajstvu, navlastito u osobi svećenika.

Dok na jednoj strani tako autoritativni tekstovi koji bi po naravi svojoj morali ostati što trajniji, kako vidimo, kad se ukaže nužda, mijenjaju izričaj tražeći pogodniji govor, dotle neki drugi tekstovi, koji za postojeću vjerničku svijest nisu bez značenja, upomo ostaju isti, premda je očigledno da bi, nakon svega što se u drugoj polovici našeg stoljeća u katoličkoj Crkvi pokrenulo, trebalo da se i oni pokrenu iz svoje inercije. Navest ću samo primjer-dva za ilustraciju da se i na taj problem upozori, iako bi čitavo područje „obrazaca” zahtijevalo temeljitu prouku i procjenu u svjetlu sadašnjeg trenutka vjere Crkve u svijetu i u nas.

Najprije formulacija prve od *Pet zapovijedi crkvenih*, kako se zacijelo još uči naizust u mnogim mjesnim crkvama:

„Svetkuj zapovijedane blagdane i *slušaj pobožno svetu misu* u nedjelju i zapovijedane blagdane”.

U duhu svega što je Sabor o djelatnom sudjelovanju vjernika izričito izjavio kao i onoga što su provedbeni dokumenti Svete stolice dalje razradili, glagol '*slušati*'

7. Gospodnja večera ili misa jest sveti sastanak, odnosno zbor Božjeg naroda koji se sastaje u jedno pod vodstvom svećenika *koji zastupa osobu Krista*, da proslavi Gospodnji spomen-čin *ili euharistijsku žrtvu* (PO 5 i SC 33). Mjesnom dakle zboru svete Crkve na poseban način odgovara Kristovo obećanje: „Gdje se dvojica ili trojica...” (Mt 18,20). *U misnom slavlju koje ovjekovječuje žrtvu kriza* (Trid. sabor XXII,1: DS 1740; Vjeroispovijest Pavla VI. 1968,24) *Krist je stvarno prisutan u samom skupu, sa-branom u njegovo ime, u osobi službenika, u svojoj riječi i napokon »supstancijalno i trajno« pod euharistijskim prilikama* (SC 7; Pavao VI, *Mysterium fidei* 1965; Uputa *Eucharisticum mysterium* 1967,9).

8. Misa se, možemo reći, sastoji od dva-ju dijelova: od službe riječi i euharistijske službe; one su tako usko povezane među sobom da tvore jedan bogoštovni čin (SC 56; Uputa *Eucharisticum mysterium* 1967,10). U misi se pripravlja stol s Božjom riječi i Kristovim tijelom (SC 48, 51; DV 21 i PO 4), da vjernici od njega prime pouku i okrepu. Postoje obredi što slavije otvaraju i što ga zaključuju.⁴⁹

48 *Ordo missae (OM)*, tipsko izdanje, Vatikan 1969. i hrvatsko također 1969. (*Red mise*).

49 *Missale romanum (MR)*, tipsko izdanje 1970. i hrvatsko 1980. (*Rimski misal*).

očito nije više dostatan da istakne što se na misi od katolika očekuje, osim da se ne želimo i dalje miriti s minimalizmom.

Ne mnogo drugačiji nedostatak očituje i nazivlje za *Sedam svetih sakramenata*, gdje se treći uporno imenuje 'pričest', iako se zna da je pričest samo „dio” središnjega sakramentalnog misterija, pa je nužno upotrijebiti naziv koji euharistiju obuhvaća u njenoj punini. (Nešto slično u istom obrascu vrijedi za četvrti sakrament, pomirenje ili pokoru, *paenitentia*, koji se i dalje u nekim obrascima skraćeno naziva 'ispovijed', premda znamo da je i to samo „dio” misterija sakramentalnog oprostjenja grijeha u Crkvi).

Zaključujući ovaj odsjek možemo o golemom rasponu vremena što ga je euharistijski govor prešao od novozavjetnih dana sve do nas reći otprilike ovo: poslije apostolskog stila na koji se tijesno nadovezuje otačko predanje sa svojim istančanim smislom za sintezu, prvenstveno zasnovanu na misterijskom gledanju, kao i za duboko liturgijsko proživljavanje svetoga; poslije starog vijeka na Zapadu se nastupom srednjeg vijeka zbio krupan obrat: svijet koji je nastajao gledao je stvari drugačije pa je probleme koji su nadolazili postavljao i, dosljedno, rješavao drugačije (izrazit primjer na prijelazu milenije jest Berengarije iz Toursa (+ 1088): usp. (DS 690 i 700). To je vodilo k novim sintezama u visokoj skolastici koja će preko službenih iskaza crkvenog učiteljstva, napose na Tridentskom saboru (1545–1563), duboko obilježiti posljednje vjekove i sam naš pristup euharistiji, što znači opečatit će i naš misaoni horizont, a potom i način govora o euharistiji. U toj novoj sintezi euharistija je u svijesti sve manje 'čin' a sve većma 'stvar': kategorija latinske Crkve 'sacramentum', koja je u starih značila nešto dinamično, nešto što djeluje, dakle, događanje, radnju koja ulazi u vršenje povijesti (*mysterion*), sada teži da kao izraz znači nešto konkretno i statično (otud stječu prednost odgovarajući izrazi u govoru npr: 'Presveti oltarski sakrament', 'Presveto', 'Sanctissimum', 'hostija'...)⁵⁰ Takva vizija ulazila je pomalo u službeno učenje, u dekrete i norme, u knjige, priručnike i katekizme te snažno opečatila euharistijsku duhovnost sve do naših dana.

Liturgijsko svetkovanje euharistije ostalo je, međutim, i dalje u liturgiji vezano uz bivši govor, tj. uz tradicijom predavane i posvećene takstove (npr. misni kanon, *canon missae*, s glavninom euhologija u Misalu, a teološka refleksija u školi (skolastično bogoslovlje) kretala je svojim putem. Došlo je do neprirodnog račvanja stavova.⁵¹

Obnova teologije, napose ekleziologije, pod utjecajem liturgijskog pokreta, biblijsko-ekumenskih nastojanja i novijih filozofskih pristupa, uvjetovala je u toku

50 Začuduje dokle ide ta konkretnost npr. u pogledu 'hostije', prevladavajući u novije doba i u likovnom prikazivanju euharistijske tajne. Da je 'hostija' i kao riječ i kao lik imala mnogo sreće, u to nema sumnje. Kao što znamo, izvorno *hostia* znači 'žrtvu' općenito (u pogana žrtvu klanicu, u kršćana misnu žrtvu), a naknadno posvetni i posvećeni kruh (prvenstveno tanki okrugli pečeni komad beskvasnog kruha). U tijelovskoj pjesmi stih »*O salutaris hostia*« može značiti samo: „O spasonosna *zrtvo*«, a ipak hrvatski prepjev glasi: „O *hostijo* spasonosna” (kao negdašnji glagolj⁵² Milan Pavelić je vjerojatno znao starohrvatski prijevod: „O spasitel'naja *zrtvo*“, ali unatoč tome nije uspio sačuvati važnu nijansu izvornika).

51 O tom raskoraku: J. A. JUNGSMANN, *Messe im Gottesvolk*, 7–8.

ovog stoljeća niz pomaka⁵² koji su dobili kompetentnu potvrdu u učenju Drugoga vatikanskog sabora (osobito u konstitucijama *Lumen gentium*, *Dei verbum* i, za područje liturgije i sakramenta, u *Sacrosanctum concilium*, njenim provedbenim dokumentima i tipskim izdanjima, među kojima se za euharistiju ističu: *Rimski misal* i dio obrednika, *Sveta pričest* i *štovanje euharistijskog otajstva izvan mise*).⁵³

3. NAŠ EUHARISTIJSKI GOVOR DANAS

Tako smo stigli do govora naših dana. Tu se nameću dva upita:

- a) na čemu smo?
- b) što učiniti?

a) Kakav nam je euharistijski govor *danas*? Možemo odgovoriti: dobrim dijelom, uglavnom, onakav kakav nam je predan. Struja predanja presudna je sila koja oblikuje naš euharistijski govor, s time da u samu struju spadaju i tokovi suvremene kulture i civilizacije koja je 'znak vremena' pa izaziva Crkvu da naspram njih zauzima određene stavove koji postojećem gledanju daju nove naglaske, razvijaju učenje i način govora.

Polazni bi, stoga, zadatak bio ustanoviti *stvarno stanje* našeg euharistijskog govora u užem kao i u širem (liturgijskom) smislu: imamo ga, kako je već istaknuto, u molitvenicima, pjesmaricama, katekizmima, priručnicima pastoralne, duhovne i dogmatske teologije, u službenim tekstovima (izjavama učiteljstva, dokumentima, zakonodavstvu), u novinstvu i tisku, u književnosti i umjetnosti.⁵⁴ Istraživanje bi, vjerujem, iznijelo na vidjelo mnoštvo zanimljivih činjenica.

52 B. Neunheuser, *n. dj.* 62–69; A. Gerken, *n. dj.* 188–197.

53 Poslije Drugoga vatikanskog sabora značajniji euharistijski dokumenti Katoličke Crkve jesu: papa PAVAO VI. enciklika *Mysterium fidei* od 3. rujna 1965. (KS, Dokumenti 59, Zagreb 1980, 43–70); SVETI ZBOR OBREDA, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija* (EM) od 25. svibnja 1967. (KS, Dokumenti 5 i 59, Zagreb 1967. i 1980); SVETI ZBOR ZA BOGOŠTOVLJE, *Uputa Memoriale Domini* od 29. svibnja 1969 (AAS 61, 1969, 541–545); ISTI, Treća uputa o liturgiji *Liturgicae instaurationes* od 5. rujna 1970. (KS, Dokumenti 32, Zagreb 1971); SVETI ZBOR ZA SAKRAMENTE, *Uputa Immensae caritatis* od 29. siječnja 1973. (AAS 65, 1973, 264–271); SVETI ZBOR ZA SAKRAMENTE I BOGOŠTOVLJE, *Uputa Inaestimabile donum* od 17. travnja 1980 (KS, Dokumenti 58, Zagreb 1980); papa IVAN PAVAO II, *Pismo Coenae Dominicae* od 24. veljače 1980. (KS, Dokumenti 58, Zagreb 1980); *Rimski misal*, tipsko izdanje 1970. i ² 1975 (KS, Zagreb 1980); *Rimski obrednik, Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva izvan mise*, tipsko izdanje 1973. (KS, Zagreb 1974).

54 Navodimo neka djela o našem euharistijskom pjesništvu: P. GRGEC, *Hrvatsko euharistijsko pjesništvo*, u: Selo i grad (almanah) 3, 1931, 45–57; Đ. KOKŠA, *Hrvatska duhovna lirika*, Rim 1968. (usp. pjesme I. Bunića Vučićevića 97, S. Bunića Vučićevića 107–108, I. Mažuranića 149–150, I. E. Šarića 177, D. Domjanića 182, V. Nazora 191–192, M. Pavelića 195–196, I. Poljaka 201–202, S. Petrova 209, J. Benca 222, N. Šopa 265, I. Lendića 276–277, J. Kornera 286–287). Nek bude donesena i kratka pjesma M. Dizdara (+ 1971) *Molitva*, koja ne mora biti euharistijska u namjeri, ali to jest po tematici:

Molitva, koja ne mora biti euharistijska u namjeri, ali to jest po tematici:

Molitvu jednu	Molitvu jednu
Jedinu imam	Jedinu imam
U ovom svijetu	Molitvu o kruhu
Beskrušnom	Inosušnom

(M. DIZDAR, *Kameni spavač*, Sarajevo 1975, 33 (usp. još pjesme *Bbbb 6* i *10. n. dj.* 64–67).

O tom govoru vrijedi ovo:

1 Ako je naš euharistijski govor danas *rezultanta* mnogih komponenata, i zato složena veličina, trebat će u njem razlučiti što potječe od najizvornije baštine, npr. vjerno prerečene iskaze Novog zavjeta (recimo: 'savez' /'zavjet', 'čaha' /'kalež', 'blagosloviti' (izreći 'berakah' i slično), a što je prilog kasnijim zbivanjima, vrednujući ovo po nekim pouzdanim kriterijima podrijetla, nadahnuća, kakvoće.

2 Taj je govor u posljednje vrijeme u snažnu *previranju*, i nije moguće predvidjeti kad će i kako ono stati; ne samo da su nadošli novi izvori (s mjerodavnim tekstovima: misal, lekcionari, obrednici, dokumenti) nego i tokovi ideja nisu jednorodni ('savez', na primjer, i 'zavjet' ne kazuju istu teološku vrednotu): put nas je poveo dalje i pokazao nova obzolja, neki bivši horizonti zauvijek su za nama (hoće li npr. moći pričest pod jednom prilikom ostati i dalje „pravilo“ ili će po logici sakramenta biti „iznimka“ ako je bit euharistijskoga znaka u *prilikama kruha i vina*, u tom dvome a ne samo u jednomu?).

3 Korisno je stoga stati i odmjeriti *zadatke* po kriterijima koji su za kršćane nedvojbeno valjani.

b) Prije nego razmišljanje privedemo kraju, svratimo pozornost na postulate koji izvire iz osnova euharistijske teologije. Time bi se bar naslutili obrisi rješenja: što učiniti?

Katolička teologija od skolastike dalje, na čelu sa svetim Tomom uči: *sacramenta sunt in ordine signi*. Sakramenti su bitno znakovi, čini znakovite prirode. Euharistija je 'čin', ali nije puki čin, nije pantomima. U njenu ustrojstvu subitni je činilac: 'riječ' ili 'govor' Crkve. U najzgušnutijem obliku i času to je ono što skolastici zovu 'forma' ili 'lik' sakramenta. No, riječ i govor Crkve nije u sakramentu prisutan samo kao 'forma', kao najbitniji minimum, već govor vjere iz daljega sprema i iz bližega prati, okružuje i zaključuje sam čin koji se vrši.⁵⁵ I euharistijska radnja podliježe toj logici:

„U liturgiji Bog govori svom narodu i Krist navješćuje evanđelje. Liturgija ima *moć govora* ne samo dok se nešto čita ili razlaže nego također, *po vidljivim znakovima*, kad Crkva moli ili pjeva ili nešto radi“. (SC 33)

„U liturgiji su obred i riječ *najtješnje povezani*“. (SC 35)

Tim riječima učenje Drugog vatikanskog sabora u konstituciji o bogoslužju sažimlje vjekovno uvjerenje kršćana. Mislimo li dalje na crti tih iskaza, moramo reći da je ne samo sakramentalna radnja u užem smislu 'teološko mjesto' (*locus theologicus*) u kojem odjekuje moćna Božja riječ po Kristu (*verbum efficax*), nego da je to 'mjesto' u prvom redu zajednica vjernika, okupljena u Isusovo ime, jer je u njoj Krist – kako je obećao – *stvarno* nazočan (usp. SC 7). U tom prostoru i ljudskoj sredini prirodno odjekuje njegova riječ, kao Božji govor upravljen ljudima *hic et nunc*. Prêko konkretnog govora Crkve Božja se riječ, dakle, upravlja ljudima, ali također vjerni narod crkvenim govorom uzdiže Bogu svoju riječ kao svoj pristanak, suglasnost, vjeroispovijest, zahvalu, hvalospjev, kliktaj, molitvu... Po svojoj biti, naime, Božji govor teži da u ljudi pobudi 'posluš vjere' (*oboeditio fidei*: DV 5, pozivajući se na Rim 16,16; 1,6; 2 Kor 10,5–6). Ta vjera je, ujedno,

55 E. SCHILLEBEECKX, n. čl. 37–54.

i priznanje onoga što Božji govor objavljuje i prihvaćanje zadatka, zvanja, saveznitva na koje Bog poziva. To općenito vrijedi za govor u *svakoj* 'službi Riječi' (*liturgia verbi*).⁵⁶

Kad je pak govor Božji upravljen ljudima dok su zajedno radi euharistije, tada slušanje Riječi ne teži samo da pobudi 'posluš vjere' općenito nego također da stvori raspoloženje predanja za žrtvu: da vjernici „prikažu tijela svoja kao žrtvu živu, svetu, Bogu ugodnu” (Rim 12,1; 1 Pt 2,5). Ta *žrtvena* spremnost izbija onda prirodno u (euharistijskom) govoru: u davanju hvale, u molitvi, pjesmi, pokliku... Takvo žrtveno osjećanje nije u misi nešto vezano samo uz službu Riječi, nego iznutrašnjom logikom prerasta u euharistijsku službu u užem smislu, jer s njome tvori cjelinu (usp. SC 56,1). Tako će euharistijska molitva, anafora ili kanon, iznutra biti i veličanje silnih Božjih djela i njihovo naviještanje, bit će ispovijest vjere i molitva, ali će biti i iskaz žrtvenoga stava Crkve, koja je u tom pogledu solidarna s Isusom Kristom. Tu su na mjestu poznate Augustinove riječi:

„Ako ste (doista) Kristovo tijelo i udovi, tad je misterij vas stavljen na Gospodnji stol: i vi primate svoje otajstvo... (Stoga) budite ono što vidite i primite ono što jeste!”⁵⁷

Govor euharistijske molitve nije tek interpretacija onoga što se događa, kao pripovijedanje o nečem drugom, nego taj govor uzrokuje događanje kao njegov iznutrašnji činilac ('forma'). Zato je govor u bogoslužju Riječi kao 'predgovor' ovom suštinskom euharistijskom govoru, govoru koji u spomen-slavlju ostvaruje čin sklapanja Novog saveza Boga i konkretnih ljudi, uprisutnjuje tajnu jedinate Kristove žrtve koja teži da u sebe uključi mnoge. Time čitava misa, od početka do kraja, biva zapravo jedno jedinstveno bogoslužje euharistijskoga govora. Sve je tu euharistijski govor, dakako pod različitim vidikom i u različitom stupnju.⁵⁸ U srcu liturgije, po jezgri euharistijske molitve, naš ljudski čin prelazi u zgusnutu zbilju: u čin Kristove prisutnosti pod euharistijskim prilikama, gdje je – kako vjeruje Crkva – on nazočan „vere, realiter et substantialiter”.⁵⁹ Tu naš (euharistijski) govor ustupa zapravo riječ Drugomu, da on sam, kao Božja Riječ, uprisutni Božji objaviteljski i stvaralački govor. Jelo naše prirode (kruh i vino) postaje riječ od koje se živi (usp. Mt 4,4 i Iv 6,63), Kristovim jelom 'za život svijeta' (usp. Iv 6,51). Čaša vina postaje Novi savez između Boga i njegova naroda sklopljen u krvi Kristovoj, trajajući tako kroz povijest „sve dok On ne dođe” (1 Kor 11,26).⁶⁰

56 E. SCHILLEBEECKX, *n. mj.*

57 AUGUSTIN, *Sermo* 227: PL 43,1099; usp. gore širi kontekst na str. 17.

58 Evo kako *Uputa o štovanju euharistijskog misterija* (1967) razlaže znakovit govor pričesti pod objema prilikama: „Sveta pričest, ako je promatramo kao znak, ima puniji oblik kad prima pod objema prilikama. Premda stoje načela Tridentskog koncila, prema kojima se sav i čitav Krist i pravi sakrament prima pod svakom (pojedinom) prilikom, ipak se znak euharistijske gozbe u pričesti pod obim prilikama savršenije i vidi i jasnije izražava volja kojom se Novi vječni savez u krvi Kristovoj prihvaća i potvrđuje, kao i veza između euharistijske gozbe i eshatološke gozbe u kraljevstvu Očevu (usp. Mt 26,27–29)” (EM 32).

59 TRIDENTSKI SABOR, *Sess. XIII, c.1 i can.1*: DS 1636 i 1651.

60 E. SCHILLEBEECKX, *n. čl.* 37–54.

Čitava misa, sve što ju sprema, prati i primjenjuje, postaje stoga 'teološko mjesto' našeg euharistijskog govora, ali ne jednoznačno: na jedan način u službi Riječi u užem smislu, i to na jednoj razini u proglasu svetopisamskih knjiga (gdje Bog govori a mi slušamo), a na drugoj u odgovoru Crkve (gdje mi govorimo a Bog sluša), drugačije u liturgijskoj homiliji, a drugačije, i to najzbitije, u samoj anamezi u toku euharistijske molitve. Svaki euharistijski govor u konačnici teži da imanentnom dinamikom uprisutni Božji govor ljudima, da ga ovi doista čuju i razumiju, da se s njime slože i vide da ima pravo te mu (i danas) povjeruju, a kad mu povjeruju, da u suglasnosti i posluhu njemu prihvate njegovu ponudu te sklope s njime vječni Savez, spremni na zajedničku žrtvu s Kristom u njegovu Duhu.

Ako su Dvanaestorica na početku Crkve, kad su nastale napetosti oko materijalnih i ekonomskih prilika, konkretno rješavanje prepustili drugima, davši izabrati za taj slučaj 'dakone' (usp. Dj 6, 1ss), a sebi pridržavajući 'molitvu' i 'službu Riječi' – dakle govor Božji koji iznutrašnjom moći teži k 'lomljenju kruha' za 'stolom Gospodnjim' – neće li uvijek biti problematično, neće li biti vrelo propustima i neskladu ako pastiri Crkve sebi grabe ovo i ono, a gube smisao za euharistijski govor, za autentičnu 'službu Riječi' i 'molitvu', tj. ako ne osjećaju odgovornosti za svoj euharistijski govor?

Ako bi ovdje sada barem ukratko trebalo kazati kojim bi smjerom morao u budućnosti kretati naš euharistijski govor, pozvat ćemo se na novije naputke crkvenog učiteljstva u tom pogledu.

Poslije dugovjekog razlaza između euharistijskog govora u samoj liturgiji (npr. u misalu, poimence u euharistijskoj anafori istočne i zapadne Crkve) i govora sustavne teologije (dogmatike i duhovnog bogoslovlja) o euharistiji, i poslije obnova zahvata u teološkoj misli katoličke Crkve, zahvaljujući navlastito zahvatima u drugoj polovini ovog stoljeća, polazište svakom euharistijskom govoru mora biti ona sama – euharistija kao događanje, kao čin koji to što jest postaje upravo po riječi i govoru vjere.

Iako još nije smatrao dobrim dopustiti opću upotrebu živih jezika u misi, ograničivši se na priznanje već odobrenih obreda, Tridentski je sabor u 16. stoljeću naložio pastirima i svima odgovornima u dušobrižništvu da „ili sami osobno ili preko nekoga drugoga izlažu nešto od onoga što se čita u misi i da, među ostalim, razjasne neki od misterija ove presvete žrtve”.⁶¹ Pastirima se nakon posljednjeg Sabora, unatoč dopuštenju živa jezika, ta odgovornost ne ublažuje, jer puki jezični prijevod na govorni jezik ne uspijeva sve prevesti. Tu nam stoga predstoji još dugačak put. U tom pogledu uputa *Eucharisticum mysterium* (1967) nalaže pastirima dužnost da prikladnom katehezom (dakle 'govorom') uvode vjernike u puno razumijevanje ovog otajstva vjere, polazeći – recimo:

- a) od misterija *liturgijske godine*
- b) i od *obreda i molitava* što dolaze u celebraciji,
- c) osvjetljujući njihov *smisao*,
- d) osobito *smisao velike euharistijske molitve*,

61 TRIDENTSKI SABOR, *Sess. XXII*, c. 8: DS 1749; EM 15.

e) te se vjernici uvedu u što dublje *shvaćanje misterija* što ga obredi i molitve označuju i ostvaruju.⁶²

Za naše pitanje proizlazi odatle nekoliko izvoda: na primjer, trenutak u liturgijskoj godini utječe na euharistijski govor (a), jer nije isto govoriti o toj tajni na Božić ili na Veliki četvrtak ili pak na Dušni dan i slično; utječe i obredna stvarnost (b), jer nije isto govoriti o 'savezu', recimo, kad se vjernici pričešćuju pod obje prilike ili samo pod prilikama kruha; utječu, razumije se, i dotične molitve (c); a sve idući za tim da se narodu približi smisao (c), naročito smisao velike euharistijske molitve (d), jer to vodi k dubljem shvaćanju misterija (e).

Kad je riječ o 'obredu' (b), smijemo u tom svjetlu shvatiti cjelokupnu situaciju oko euharistije, tj. zajednicu i događanje. Za to obredno stanje vrijedi ono što u izdanju pokoncilskog Rimskog misala stoji kao na pročelju *njegove opće uredbe*, tj. da je „u misnom slavlju koje ovjekovječuje žrtvu križa Krist *stvarno* prisutan, (i to:)

- a) u samom *skupu*, sabranom u njegovo ime
- b) u *osobi službenika*
- c) u svojoj *riječi*
- d) napokon 'supstancijalno i trajno' *pod euharistijskim prilikama*”.⁶³

Ta gradacija Kristove prisutnosti presudna ja za pristup problemu. Svaki put (a-d) Krist je prisutan *stvarno* ili *realno*, samo drugačije u jednom a drugačije u drugom slučaju. Prisutnost pod euharistijskim prilikama (d) na osobit je način stvarna, ali ne isključivo (*non per exclusionem*), ne u tom smislu kao da druge ne bi bile stvarne, nego preizvršno (*per excellentiam*) jer je ta prisutnost 'supstancijalna', tj. po njoj je prisutan čitavi i potpuni Krist, kao Bog i čovjek.⁶⁴ Iz naravi stvari za euharistijski je govor važno da se dobro usvoji to obnovljeno gledanje na stvarnu Kristovu prisutnost i u njegovoj 'riječi' (c), a – za produbljenje odgovornosti u služenju predvodnika shvaćanje njegove prisutnosti u osobi službenika (b), kao i u sabranj zajednici vjernika (a). Čini se, naime, da su ti vidovi njegove nazočnosti u djelovanju Crkve bili u posljednje vrijeme zasjenjeni prenaplašenom prisutnošću pod prilikama kruha, tako da je izraz „stvarna prisutnost” (*praesentia realis*) gotovo isključivo pokrivaio taj prostor. Sagledanje sveukupnosti pitanja mora donijeti sa sobom neke preinake u našem euharistijskom govoru, jer ćemo morati od vremena do vremena utemeljeno govoriti i o dosad manje isticanim vidovima, koji su vezani uz euharistiju, ali i o drugima o kojima je papa Pavao VI. također govorio.⁶⁵

Daljnja pretpostavka obnavljanja i produbljivanja našeg euharistijskog govora treba da bude ono što se u posaborskim dokumentima ističe kao važno, „jer zadi-

62 Uputa EM 15.

63 Vidi gore str. 29: Opća uredba Rimskog misala 7; PAVAO VI, *Mysterium fidei*, KS, Dokumenti 59, 54ss; SC 7; EM 9.

64 Usp. PAVAO VI, *Mysterium fidei*, KS, Dokumenti 59, 56–57.

65 PAVAO VI, n. dj. 54–56: Krist je prisutan kad Crkva moli, kad čini djela milosrđa, kad sam po vjeri stanuje u srcima našim; prisutan je kad Crkva propovijeda evanđelje, kad ravna Božjim narodom ili kad dijeli sakramente.

re u držanje kršćanskog naroda prema ovom misteriju".⁶⁶ Tu je na prvom mjestu osjećaj za Duha Svetoga (usp. LG 7), koji je dar Kristova uspjeha te drži na okupu ljude iz raznih naroda stvarajući od njih Crkvu kao jedno tijelo. Ta istina ide u same temelje našeg euharistijskog govora.⁶⁷

Ustanova euharistije (usp. SC 47) uključuje više slojeva ili dimenzija misterija, jer je ona i 'žrtva' i 'spomen-čin' i 'gozba', a po tomu veličina koja ovjekovječuje jedincatu žrtvu križa, i pred Bogom i pred svijetom, budući da je taj žrtvi spomen-čin; ona je tu da s novim ljudskim pokoljenjima obnavlja 'savez' što ga je Bog (sa svoje strane) neopozivo sklopio s ljudima te očekuje da ga i oni u sebi prihvate; euharistija je ujedno kao 'gozba' predskazanje i predokus eshatološke stvarnosti koju objava prikazuje kao nebesku gozbu.⁶⁸

Naš euharistijski govor mora također znati utemeljeno kazati da euharistija nije samo čin Kristov nego i Crkve, i obrnuto: ne samo čin Crkve (što je u postojećoj svijesti možda jače uvriježeno) nego i Kristov. Zato euharistija ne može nikad biti puki privatni čin.⁶⁹

ZAKLJUČAK

Pozvani pred židovsko vijeće koje im htjede naložiti da više ne govore niti uče u ime Isusovo, prvi su apostoli izjavili da ne mogu ne govoriti što su vidjeli i čuli (Dj 4,18–20). I danas se Crkva može naći pred iskušenjem, napašću ili prijetnjom da ušuti, da osiromaši i osakati, da izda svoj autentični govor o Kristu, svoj autentični euharistijski govor. Gdje je kriterij te autentičnosti kad je riječ o euharistiji? U vjeri Crkve, u onome što Crkva po objavi vjeruje o samoj sebi. Treba stalno produbljivati autentično shvaćanje Crkve, jer liturgijsko slavlje, naročito misa, živ je izražaj takva shvaćanja.⁷⁰

Govor je priopćavanje 'vijesti' (u krajnjoj liniji, 'evanđelja'), ali je to uspješniji što je nošen življom 'svijesti' jer samo tada može preko 'vijesti' u narodu buditi pravu 'svijest' vjere. Euharistijski govor jest priopćavanje euharistijskog predanja Kristova tako da u konkretnoj Crkvi gdje se izriče mogne zaživjeti ili bujnije živjeti sve ono što je Isus euharistijom zapravo htio.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor handelt über unsere eucharistische Sprache. Die Eucharistie als Sakrament hat vom Anfang an neben der zeichenhaften Handlung auch die erklärende Worte. Die Worte sollen erklären, was die Handlung verwirklicht. Daher hat die eucharistische Sprache eine sehr grosse Bedeutung. Sie hat eine lange Geschich-

66 Uputa EM 3.

67 Uputa EM 3 a).

68 Uputa EM 3a).

69 Uputa EM 3 c i d).

70 Uputa *Inaestimabile donum*, KS, Dokumenti 58, 53.

te: diese Sprache ist so alt wie die Kirche selbst, die die Eucharistie feiert. Man sollte diese eucharistische Sprache in ihrer Geschichte und in der Gegenwart studieren. Man sollte am Beispiel der Vergangenheit lernen, um eine wirkungsvolle eucharistische Sprache heute schaffen zu können.